

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja Arheoloogia instituut

Triinu Jaansen

**TALURAHVA MORAALIKÜSIMUSI AASTATEL 1841-1860 KODAVERE
KIHELKONNA VALLAKOHTU MATERJALIDE PÕHJAL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: PhD Mati Laur

Tartu 2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. ÜLEVAADE VALLAKOHTU PROTOKOLLIDEST.....	11
1.1 Vallakohtu protokollidest tervikuna.....	11
1.2 Vargusi käsitlevate kohtuasjade ülevaade.....	12
1.3 Vägivallategusid käsitlevate kohtuasjade ülevaade.....	15
1.4 Peresuhteid käsitlevate kohtuasjade ülevaade.....	20
1.5 Seksuaalkäitumist käsitlevate kohtuasjade ülevaade.....	21
2. KODAVERES TOIME PANDUD VARGUSTEST.....	25
2.1 Vargusi käsitlevate kohtuprotokollide sisust.....	25
2.2 Talurahva moraalist vargusi käsitlevate kohtuasjade põhjal.....	28
3. KODAVERES TOIME PANDUD VÄGIVALLATEGUDEST.....	31
3.1 Vägivallategusid käsitlevate kohtuprotokollide sisust.....	31
3.2 Talurahva moraalist vägivallategusid käsitlevate kohtuasjade põhjal.....	35
4. KODAVERE TALURAHVA PEREKONDLIKEST SUHETEST.....	37
4.1 Peresuhteid käsitlevate kohtuprotokollide sisust.....	37
4.2 Talurahva moraalist peresuhteid käsitlevate kohtuasjade põhjal.....	40
KOKKUVÕTE.....	42
ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	44
SUMMARY.....	46
LISA 1. KODAVERE KIHELKONNA KAART.....	49
LISA 2. VÄLJAVÕTE KOKORA VALLA PROTOKOLLIRAAMATUST.....	50
LISA 3. VÄLJAVÕTE RANNA VALLA PROTOKOLLIRAAMATUST.....	51

SISSEJUHATUS

Moraal, kui ühiskonnaliikmete sisemine kompass sellest, mis on õige ja mis väär, muutub ja areneb pidevalt nagu ka seda ümbritsev keskkond. Uurides seda keskkonda, võime spekuloida selle üle, mis on või oli sellel ajal, selles paigas elanud inimeste arvates moraalne. Moraali väga tugevalt mõjutavaid tegureid, millele need spekulatsioonid toetada, on mitmeid, näiteks: majanduslik ja sotsiaalne heaolu, haridus, usk. Keskkonna vaatlemisest ehk olulisem on aga uurida, kuidas need inimesed reaalselt käitusid ning kuidas nad reageerisid teiste käitumisele – selline info lubab meil minna spekulatsioonist kaugemale.

Ühed sobilikuimad allikad sellise uurimuse läbi viimiseks on vallakohtu materjalid, milledest esimeste kirja panemisega alustati juba 1820. aastatel. Need sisaldavad endas rohkelt erisugust informatsiooni ning on seetõttu olnud kasutusel ka väga erinevates uurimustes. Vallakohtu protokollide, kui ajalooallikate mitmeid kasutusvõimalusi on uurinud ajaloolane ja etnoloog Jüri Linnus,¹ aga ka paljud Tartu Ülikool tudengid oma üliõpilastöös.² Vallakohtu materjalide eri tahkude tõttu on nende vastu huvi tundnud niisiis ka etnoloogid,³ filoloogid⁴ ning õigusteadlased.⁵

Erinevate uurimuste raames on vallakohtu materjalide poole loomulikult pöördunud ka ajaloolased. Selle väitega võiks ehk minna isegi nii kaugemale, et ilmselt on raske leida 19. sajandit või 20. sajandi algust uurivat eesti ajaloolast, kes poleks elus kordagi vallakohtu materjale oma töös kasutanud. Seega toome siinkohal välja vaid käesoleva töö seisukohalt olulisemad – August Traadi ja Juhan Kahki lähenemised vallakohtu materjalidele. August Traat on oma monograafias „Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini“⁶ põhjalikult uurinud vallakohtute ajalugu, toimimist ja korraldust,

¹ Jüri Linnus. 19. sajandi talurahvakohtute materjalid rahvakultuuri uurimise allikana. – Emakeele Seltsi aastaraamat 16. Heino Ahven (toim.). Emakeele Selts. Tallinn, 1970. Lk 231-242.

² Nt: Kadri Must. Tori vallakohtu protokollid ajalooallikana. – Ajalooline Ajakiri. 1998/3 (102). Kleio. Lk 93-108; Merje Kikas. Emmaste ja Käina vallakohtu arhivaalid ajalooallikatena (1866-1891). Lõputöö. Tartu Ülikool, arhiivinduse õppetool, 2002; Piret Hiie-Kivi. Leisi vallakohtuprotokollid ajalooallikana. Seminaritöö. Tartu Ülikool, arhiivinduse õppetool, 2006.

³ Nt: Maarja Kaaristo. Peksmine ja lõõmine Eesti külas 1868-1911 Nursi vallakohtuprotokollide näitel. Õigusetnoloogiline perspektiiv. – Mäetagused. 2004/27. EKM Teaduskirjastus. Lk 31-46; Maie Sutt. Etnograafiline materjal Kihnu vallakohtu fondis 1870-ndatest aastatest 1916. aastani. Kursusetöö. Tartu Riiklik Ülikool, NSV Liidu ajaloo kateeder, 1979.

⁴ Nt: Kristiine Kurema. Eesti kirjakeele areng 19. sajandi teisel poolel Peetri kihelkonna kohtuprotokollide põhjal. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, eesti keele osakond, 2013.

⁵ Nt: Toomas Anepaio. Vallakohus – kas ainult talurahva kohus? – Ajalooline Ajakiri. 2007/3-4 (121-122). Kleio. Lk 343-368.

⁶ August Traat. Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini. Eesti Raamat. Tallinn,

kohtuprotokollide põhitemaatikaid ning muuhulgas ka kohtuasjade esinemissagedust. Vallakohtute uurimise raames teeb Traat pidevalt ka pilguheite talurahva elusse ja olemisse. Käesoleva tööga sarnaneb enim aga Juhan Kahki lähenemine neile allikaile. Kui August Traat uuris pigem vallakohtuid endid, siis Juhan Kahk on kohtumaterjale kasutanud just talurahva mentaliteedi avamise eesmärgil. Vallakohtuid mainib Kahk mitmetes töödes, mis oma informatsioonilt ka kohati kattuma hakkavad. Siinkohal võiks neist töödest ära mainida Juhan Kahki „Murrangulised neljakümnendad“⁷, mis uurib peaaesjalikult 1849. aasta Liivimaa talurahvaseaduse vastu võtmist. Mitmete ajaloolaste ühistööna valminud teost „Eesti talurahva sotsiaalseid vaateid XIX sajandil“⁸, kus Kahki panustatud artikkel keskendub talurahva suhtumisele neid ümbritsevasse maailma. Olulisim käesoleva töö seisukohalt on aga ajakirjas Looming ilmunud artikkel „Moraalipildikesi Eesti külast“⁹, mille eesmärgiks oli autor seadnud vaadata „kuidas omaaegne talupojaühiskond patu- ja kuriteofaktidele reageeris“. Kõike eelnevat arvesse võttes võib aga julgelt väita, et vallakohtu protokolliraamatud ei ole allikana kindlasti mitte ammendatud ning ruumi jagub muuhulgas ka moraaliküsimutele keskenduvate uurimuste jaoks.

Käesolevas töös on kasutatud varaseimaid vallakohtu protokolliraamatuid, mida on võimalik leida Kodavere kihelkonna kohta. Need on Kokora ja Pala vallakohtute protokolliraamatud 1841. aastast ja Ranna kohturaamat 1842. aastast. Allikmaterjali valiku osas mängiski rolli see, et valitud materjalid võimaldavad uurida 1866. aasta vallaseaduse eelset perioodi. Lisaks andis tõuke sellise valiku langetamisele ka Kodavere kihelkonna põnev sotsiaal-majanduslik taust. Uuritavatel materjalidel on aga siiski ka mitmeid puudusi. Esiteks, Juhan Kahki kirjeldus selle kohta, kuidas juba 1820. aastatel kohusetundlikult protokolliraamatuid täideti ja juhtumite puudusel kohturaamatusse kirjutati, et „pole kaebuseid ühti olnud mitte“,¹⁰ ei kehti kuidagi Kodavere protokolliraamatute kohta. Selliste sissekannete asemel laiutavad protokollide vahel ajalised tühimikud. Näiteks Ranna valla kohturaamatust on tervikuna puudu 1843. ja 1844. aasta, ehkki protokollimisega oli alustatud juba 1842. aastal ning tänu suurele hulgale puude varguse juhtumitele oli esimesel aastal kirja pandud koguni 77 juhtumit. Kokora kohturaamatust on aga täielikult puudu 1855. aasta ning nii mitmelgi teisel aastal jääb protokollide hulk väga väikeseks, 1852.

1980.

⁷ Juhan Kahk. Murrangulised neljakümnendad. Eesti Raamat. Tallinn, 1978. Lk 36.

⁸ Juhan Kahk. Eesti talurahva maailmavaatest XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel. — Eesti talurahva sotsiaalseid vaateid XIX sajandil. Ea Jansen, Juhan Kahk, Artur Vassar (toim.). Eesti NSV Teadust Akadeemia. Tallinn, 1977.

⁹ Juhan Kahk. Moraalipildikesi Eesti külast. – Looming. 6/1972. Perioodika. Lk 1006-1017.

¹⁰ Kahk. Murrangulised neljakümnendad. Lk 36.

aastal on kirja pandud kaks, 1853. aastal vaid üks juhtum. Tegemist ei ole allikate osalise hävimisega – protokolliraamatute füüsiline olek ei luba seda kuidagi arvata. Samuti ei ole loogiline järeldada, et nendel aastatel lihtsalt ühtki kaebust terves vallas ette ei tulnud või et need kaks kaebus olid tõepoolest ainsad tülikäsimused mis valla piires lahendamist vajasisid. Samuti on Kodavere vallakirjutajatel kombeks olla suhteliselt sõnaahtrad. Paljud protokollid võiksid olla kordades kõnekamad, kui neis oleks kaebuse esile kutsunud sündmused täpsemalt kirjeldatud. Informatiivne oleks ka see, kui kõigi juhtumite puhul oleks ära märgitud näiteks vägivallategude käigus tekitatud vigastuste ulatused, varguse toimepannute majanduslik taust ja ka kohtualuste üldine maine kogukonnas (mida saab küll mõnevõrra uurida ka teiste protokollide läbi, milles sama isik esineb). Lisaks tuleks kasuks ka see, kui protokollid avaksid paremini kohtumeeste ja vallakirjutaja enese mõtteid. Näiteks Kokora vallas tehtud tapmisähvardus¹¹ võiks meile potentsiaalselt anda väga olulist infot, kuid kirjas ei ole ei see, mis situatsioonis, millise konflikti raames ähvardus tehti, kas ähvardaja oli selle ajal näiteks alkoholihoobes või mis on ähvardaja maine kogukonnas üldiselt. Väljendub vähesel määral küll kohtumeeste enese hinnang, kuna nood seda „rumalaks jutuks“ nimetavad.

Mõningatest puudustest hoolimata pakuvad Kodavere vallakohtu materjalid aga siiski väärtuslikku infot Eesti talurahva hoiakute kohta – põhjalikuma ülevaate Kokora, Ranna ja Pala vallakohtu protokolliraamatutes leiduvast annab töö esimene peatükk. Talurahva moraalsust ja arusaamist moraalsusest on käesolevas töös uuritud nii läbi materjalide statistilise kui ka sisulise analüüsi. Töö eesmärgiks ongi selgitada välja talurahva tõekspidamiste põhijooned seoses varguste, vägivalla, seksuaal- ja peresuhete teemadega, ning uurida kui palju esineb talurahva seas moraalitut käitumist. Selle juures proovime moraalsusest kõrvale kaldumise puhul tuua välja ka need põhjused, miks see kõrvalekalle toimus. Selleks vaatleme põgusalt ka seda keskkonda, milles see uurimise all olev talurahvas elas, kusjuures keskendumine enim töös käsitletavale perioodile, aastatele 1841-1860.

Kodavere kihelkond asus Liivimaa kubermangus, Tartus maakonnas. Selle Tartumaa põhjaosas asuva kihelkonna naabriteks olid Torma, Maarja-Magdaleena ja Tartu-Maarja kihelkonnad. Kihelkonda kuulus enne 1866. aasta vallaseadust seitse mõisavalda, mis ümbritsesid kohalikke mõisaid. Need olid: Kodavere, Alatskivi, Halliku, Kadrina, Kokora, Pala ja Ranna vallad.¹² Töös vaatluse alla tulevatel valdadest kaks, Kokora ja Pala vallad,

---

¹¹ EAA.1118.1.3. L 44p.

¹² Eesti mõisad. Tiiu Oja (toim.). Olion. Tallinn, 1994. Lk 92-93.

olid sisemaised, Ranna vald asus aga päris Peipsi järve kaldal.

Kodavere asukoht on ajalooliselt selle kihelkonna elanike elu mõjutanud väga tugevalt. Peipsi järve läheduse tõttu on Kodavere kliima olnud alati erinev Eesti sisemaa omast, omades merelise kliima tunnuseid. Jahedate kevadete ja üleujutuste tõttu on piirkonna ilmastik olnud põllumajanduslikult ebasoodsam. Nii on põllumajandus Kodaveres olnud alati vähem tasuv, seda eriti kihelkonna rannapiiril, kus ka muld on lisaks väheviljakas. See eest on järv pakkunud elatust sealsete kalavarude näol. Nii siis on uuritavatest kolmest vallast eriti Ranna vallas kalapüük alati olnud tähtsal kohal, ehkki kalapüügi kõrval säilitati kõikjal Kodaveres 19. sajandil siiski ka teravilja ja juurvilja kasvatus – on ju Peipsi äärne piirkond tänapäevalgi tuntud oma aiasaaduste kasvatamise poolest.¹³

Aiasaaduste kasvatamisele rääkisid ilmselt kasuks nii piirkonna kõrgeist põhjavee tasemest tingitud soine pinnas ja väheviljakad liivamullad, põllumaade puudus, kui ka head turustamisvõimalused – kasvatatud sibulaid, kapsaid, kaalikaid ja porgandeid müüdi näiteks Tartus Emajõe peal otse paatidest, aga viidi ka mujale, näiteks Tallinnasse, Pihkvasse ja Narva. Oma toodang anti tihtipeale kaasa laatadel käivatele vene talupoegadele, kelle liikumisvabadus ei olnud ka enne 1860. aastat nii piiratud kui eesti talupoegade oma. Nii oli Peipsi ääres elavatel juurviljakasvatajatel turul oma eelis.¹⁴ Veel tegeleti mitmel pool ka käsitööga, mida samamoodi turustati.

Sellest kõigest hoolimata oli Kodavere tervikuna aga üks Liivimaa vaesemaid kihelkondi. Sellele aitas kaasa asjaolu, et näiteks teiste Tartumaa põhjaosas asuvate kihelkondadega võrreldes, olid Kodaveres asuvate talud ja nende põllu- ja heinamaad suhteliselt väikesed. Ülle Tarkiainen on 19. sajandi alguse Kodavere põldude suurused hinnanud olema keskmiselt 17,6 vakamaad ja heinamaa 26,9 vakamaad, samas kui ümberkaudsetes kihelkondades olid põllud keskmiselt 24,3 ja heinamaad 35,7 vakamaad.¹⁵

Omanäolisust lisab Kodavere kihelkonnale ka selle suhteline lähedus vene aladele. Seoses 17. sajandi lõpus alguse saanud vanausuliste tagakiusamisega ning Eesti alade Vene riigiga liitmisega, elas 19. sajandi keskel Kodaveres ka üsna palju vene rahvusest inimesi. Ehkki suurimad vene asustusega külad asusid pigem Kodavere lõunaosas, elas venelasi ka Kokora, Pala ja Ranna valdades.¹⁶ Selles omanäolisuses võiks näha potentsiaali ka konfliktiks. Käesoleva töö autori arvates aga olid rahvuslikud vastuolud minimaalsed.

¹³ Ülle Tarkiainen. Kodavere kihelkonna ajaloost. – Vana kannel XI. Kodavere regilaulud. Liina Saarlo, Edna Tuvi (koost.). Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus. Tartu, 2014. Lk 13, 25.

¹⁴ Aliise Moora. Peispsimaa etnilisest ajaloost. Ajaloolis-etnograafiline uurimus eesti-vene suhetest. Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn, 1964. Lk 16-17, 160-161, 164, 265, 269.

¹⁵ Tarkiainen. Kodavere kihelkonna ajaloost. Lk 27, 29-31.

¹⁶ Samas, lk 21, 23.

Esiteks lähendas kahte rahvust majanduslik koostöö ning lisaks moodustasid venelased ja eestlased ühtse talurahva, mille üle domineeris ja millele vastandus baltisaksa aadel. Pigem võiks kohtumaterjalidest välja lugeda, et selle ühtse, eestlastest ja venelastest koosneva, talurahva erinevate sotsiaalsete kihtide vahel toimus teatav hõõrumine. Ka venelaste ja eestlaste erinevatest elatusaladest tulenevat konflikti (vene kaupmehi pidasid eesti talupojad antvarkideks)¹⁷ võiks pidada pigem sotsiaalseks kui rahvuslikuks.

Küll ei olnud sotsiaalne konflikt uuritavate aastate vahemikus niivõrd terav kui hilisemalt, kuna aastatel 1841-1860, oli Kodavere kihelkonnas päriseks ostetud vaid üks talu ning seega oli talurahvas veel küllaltki võrdne seisus. Esimene pärustalu ostetigi Kodaveres 1853. aastal Pala vallas, Alliku külas. Järgmised neli talu osteti aga alles 1862. aastal Kavastu valda kuuluvas Kavastu külas.¹⁸ Kui Kodaveres oli 1860. aastaks päriseks ostetud see üks talu Pala vallas, siis selleks ajaks oli Eesti alade edukaimas kihelkonnas, Hallistes, pärustalusid juba 106.¹⁹

19. sajandi keskpaigaks oli ka hariduselu Kodaveres tunduvalt edenenud Seda näitab asjaolu, et vaid vähesed leerilapsed ei osanud veel lugeda, 1834. aastal on selliseid leerilapsi vaid kolm.²⁰ Sellesse arengusse andsid olulise panuse kohalikud luteri kirikuõpetajad Georg Simeon Everth ja tema poeg Jakob Vilhelm Everth, kes olid selle läbi teeninud ka talupoegade lugupidamise. Pärast Jakob Vilhelm Everthi surma 1837. aastal, sai Kodavere uueks kirikuõpetajaks aga Eduard Lossius, kes, hoolimata sellest, et oli Võrumaalt pärit, ei osanud eesti keelt. 1929. aastal kogutud mälestuste heidetakse Lossiusele ette ka tema poolehoidu mõisnikele. 1852. aastal saabus Kodaverre uus kirikuõpetaja, Vilhelm Carlblom, kes eesti keelt küll halvasti rääkis, kuid kes oma leebe loomu tõttu talurahvale juba rohkem meeldis.²¹ Tema ajal, 1857. aastal, anti kõstri ja kihelkonnakooli õpetaja ametid eri inimeste kätte – enne oli kogu koormus langenud ühe isiku õlule.²²

Kodavere eluolu mõjutas veel loomulikult ka kohalik aadel. Ka näiteks vallakohtu kohta meenutati 1929. aastal, et mõisnik olevat ka seal olnud see kõige suurem otsustaja ning et see olukord olevat näiteks Pala vallas muutunud alles 1874. aastal, kui ehitati uus

---

¹⁷ Samas, lk 35.

¹⁸ Tartumaa. Maateadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. Jaan Rumma, Johannes Gabriel Granö, Johannes Voldemar Veski (toim.). Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. Tartu, 1925. Lk 195.

¹⁹ Mati Laur, Kersti Lust, Priit Pirsko, Ülle Tarkiainen. Talude päriseksostmine Pärnumaa andmestiku põhjal. Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv. Tartu, 2014. Lk 57.

²⁰ Tartumaa. Lk 196.

²¹ EKM EKLA.199.43. Lk 57-59.

²² Käär. Kodavere-Alatskivi kihelkonna ajalugu. Lk 13.

vallamaja.²³ Kui palju mõisnikku vallakohtus toimuv tegelikult huvitas on iseasi küsimus, kuid igatahes ei maksa mõisnike mõju piirkonnale alahinnata. Kokora, Pala ja Ranna valdade mõisnikke on 1929. aastal kogutud suulises pärimuses meenutatud väga erinevalt. Kokora mõis, kunagine Alatskivi mõisa karjamõis, mis 1734. aastal eraldati, kuulus 1812. aastast alates Schultz'ide perekonnale, kelle kätte jäi mõis 19. sajandi lõpuni. Pala mõis, mis 1701. aastal Jõe mõisast lahutati, oli 1716. aastast alates olnud von Stryk'ide käes ning jäi perekonnale kuni võõrandamiseni.²⁴ Neid peeti mälestuste kohaselt „võrdlemisi mõistlikeks“ ja „rahvale vastu tulevateks“ ning nad olevat kandnud hoolt nii kiriku kui kooli eest andes nende rajamiseks ja ülalpidamiseks maad ja ehitusmaterjale.²⁵ Ranna mõis oli aga karjamõisaks suurele ja jõukale Saare mõisale, mille omanikud olid 1823. aastast alates Mannteuffell'id.²⁶ Kuni 1880. aastani oli Saare mõisnikuks krahv Ernst Gotthard von Mannteuffell, keda olevat talurahva seas kutsutud „Hulluks krahviks“ ning keda kõik olevat kartnud. Kui 1852. aastal Kodaverre uut kirikuõpetajat valiti, olevat krahv Mannteuffell olnud ainus, kes soovis ametisse panna just Vilhelm Carblomi. Mõisniku mõju oli olnud nii suur, et teiste mõisnike vastumeelsusest hoolimata anti Mannteuffelli soovile järele.²⁷

Kodavere asukoht on nii Eesti alade, kui Vene alade poolt vaadates geograafiliselt nii mõneski mõttes perifeerne, kuid loomulikult mõjutasid Eesti alade ajalugu vorminud arengud ka Kodaveret. Üheks põhjuseks, miks nende ajalooliste arengute perspektiivist Kodaveret perifeerseks pidada ei saa, on selle elanikkonna suur liikuvus. Kaupmeeste liikuvusest oli juba eelnevalt juttu, veel käisid aga ka kalamehed kodust kaugemal, näiteks Võrtsjärvel, kalastamas. Sellise ühendatuse pika-ajalisuse näitajaks peab etnograaf Aliise Moora ka Kodavere piirkonna vere-lõpuliste kohanimedede trendi.²⁸ 19. sajandiks loodi heale ühendatusele veelgi suuremad eeldused 1826. ja 1830. aastal ehitatud, Kodaveret paremini Tartuga ühendavate, teede läbi.²⁹ Selline liikuvus ja ühendatus oligi üks põhjustest, miks ääremaine asukoht ei mänginudki nii suurt rolli.

Seotus Eesti alade üldiste arengutega väljendus 19. sajandi keskel näiteks hernhuutluse viljelemises Kodaveres aastatel 1837-1852. Ja ka sellega osalt seotud, 1840.-1850. aastatel aset leidnud, usuvahetusliikumises ja välja rändamises. Nimelt olevat vennastekoguduse liikmed Kodaveres lubanud oma tõekspidamiste demonstreerimiseks ning luteri usu

²³ EKM EKLA.199.43. Lk 85-86.

²⁴ Tartumaa. Lk 199-200.

²⁵ EKM EKLA.199.43. Lk 67.

²⁶ Tartumaa. Lk 200.

²⁷ EKM EKLA.199.43. Lk 68.

²⁸ Moora. Peispsimaa etnilisest ajaloost. Lk 275.

²⁹ Käär. Kodavere-Alatskivi kihelkonna ajalugu. Lk 12.

kammitaist vabanemiseks õigeusku minna.³⁰ Usuvahetus oli loomulikult enim seotud aga talupoegade majandusliku olukorraga – õigeusku üle minnes loodeti pääseda teotööst ning saada maad Venemaal. Ränne Venemaale oli Kodaverest küll tagasihoidlik, Juhan Kahki andmeil rändas enim talupoegi, 15%, välja Alatskivi vallast, Kokora vallast aga 7%, Pala vallast 1,3% ja Ranna vallast 0,4%.³¹ Vallakohtu protokollide hulgast võib leida küll vaid ühe juhtumi 1846. aastast, kus 24 õigeusku üle läinud Kokora valla liiget paluvad vallakohtult luba minna kihelkonna kohtusse, et end uuesti luterlasteks registreerida.³² 1929. aastal kogutud mälestustes teatakse aga veel rääkida, et hoogsaim Venemaale rändamine Kodaverest oli aset leidnud 1857. aastal ning et kuulujutud Samaras antava maa kohta arvati olla levinud Võru kandist.³³

Ihk oma elukohast välja rännata oli motiveeritud ka teistest arengutest, millest Kodaverel kuidagi pääsu polnud – ikaldused ja nälg. 1840. aastad olid rasked kõikjal Euroopas, levis nii kartulimädanik, kui ka viljaikaldused. Väga raskeks kujunes 1844. aasta, kui pärast mitmeid niigi raskeid aastaid tormid ja vihm jällegi rikkusid nii heina-, vilja- kui kartulisaagid, mis muidu rikkalikud olid töotanud tulla. Veel raskemad olid aga 1845. ja 1846. aasta, mil halva saagi põhjustas põud. 1846. ja 1847. aasta lõikused olid juba paremad, kuid kartulisaaki vähendas jõudsalt kartulimädanik. Nälg jõudis 1847. aastal oma tipule ning Tartu ja Võru linnad olevat täitunud kerjustega.³⁴ Rasked olid Kodaverel ka 1854. ja 1855. aasta, mil kihelkonda kimbutas nii suur põud ja ikaldus, et veel 1929. aastal kogutud mälestustes on juttu sellest, kuidas suure põua tõttu oli "ilm ja maa suitsu täis, metsad ja sood põlesid ümberringi", kuidas loomad sõid puude oksid, sest õlgkatused olid juba neile ette antud ning kuidas paljud andsid lõpuks oma loomad hoopis mõisale ära, et nad päris ära ei sureks.³⁵

Olulised sündmused Eesti aladel olid ka uue talurahvaseaduse väljaandmine Liivimaal 1849. aastal ja Krimmi sõja algus 1853. aastal, ehkki sõda mõjutas, erinevalt näiteks Tallinnast, Pärnust ja Eesti alade saartest, Kodaveret vähe, peaaesjalikult vaid nekrutiks võetute arvu suurendamise tõttu.³⁶ Talurahvaseaduse vastu võtmisele andsid tõuke 1840. aastatel levinud mitmesugused rahutused ja loomulikult välja rändamised, mis omakorda olid seotud talurahva halveneva eluoluga. Nii on Juhan Kahk 1840. aastaid nimetanud

---

³⁰ Samas.

³¹ Kahk. Murrangulised neljakümnendad. Lk 120-121.

³² EAA.1118.1.3. L 20p.

³³ EKM EKLA.199.43. Lk 47-48.

³⁴ Kersti Lust. Võitlus näljaga. 19. sajandi näljahädad Eesti külas. Rahvusarhiiv. Tartu, 2015. Lk 26-28.

³⁵ EKM EKLA.199.43. Lk 38-39.

³⁶ Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Sulev Vahre, Toomas Karjahärm, Tiit Rosenberg (toim.). Ilmamaa. Tartu, 2010. Lk 84-88.

murrangulisteks. Kodavere vallakohtumaterjalide valguses tunduvad murrangulisemad olevat aga just 1850. aastad. Vaadates näiteks erilaadi vastuhakkude toimumist 1840. ja 1850. aastatel, on erinevus ilmne. 1841.-1850. aastani esineb Pala, Ranna ja Kodavere vallas kokku 18 vastuhakku, järgneval kümnel aastal on neid aga 31. Enamus neist vastuhakkudest ei ole küll väga kõnekad ning väljenduvad metsavargusega vahele jäädes metsavahile vastuhakkamises või kohtu ette mitte ilmumises. Otsest vastuhakku mõisa käsule tuleb kolme valla peale ette kokku kaheksal korral, kaks neist vastupanemistest on sooritatud enne 1850. aastat. Kas see näitab vastumeelsuse kasvu mõisa suhtes on raske öelda, kuid võib väita, et kui Kodavere oli haaratud mingist rahutuste lainest või ka sotsiaalsest käärimisest, siis leidis see seal aset pigem 1850. aastatel.

1. ÜLEVAADE VALLAKOHTU PROTOKOLLIDEST

1.1 Vallakohtu protokollidest tervikuna

Käesoleva töö tarbeks on läbi töötatud kokku 752 erineva pikkuse ja sisuga kohtuasja. Enim, täpsemalt 318, on juhtumeid protokollitud Kokora vallas, teisel kohal on 247 juhtumiga Ranna vald ning viimasel kohal 187 juhtumiga Pala vald. Kohtuasjade liigitamisel on osaliselt aluseks võetud August Traadi süsteem. August Traat on vallakohtu protokollid vastavalt nende sisule jaotanud kolmeks üldiseks valdkonnaks: haldus- ja registreerimistoimingud, tsiviil- ja perekonnasuhted, üleastumised.³⁷ Need kolm valdkonda hõlmavad endas aga omakorda täpsemaid alajaotusi, luues nii loogilise liigitussüsteemi. Liigituse alusel on neist 752. protokollist 377 erinevad üleastumised ehk kriminaalasjad, mis moodustavad pea 50% protokollidest. Selles töös arutluse alla tulevatelt juhtumitelt kuuluvad üleastumiste alla vargused ja vägivallateod. 339 juhtumit kirjeldavad aga tsiviil- ja perekonnasuhteid ning moodustavad protokollide tervikust 45%. Vähim on haldus- ja registreerimistoiminguid puudutavaid protokolle, kokku on neid 38 ja need moodustavad kõikidest protokollidest 5%. Neist protokollidest tuleb vaatluse alla vaid kaks nekruti kohustusest välja ostmise juhtumit.

August Traadi süsteemi on kasutatud ka vägivallategude ja vargusjuhtumite täpsemaks liigituseks. Nii tuleb Traadi süsteemi kohaselt käesolevas töös vargusi uurivas peatükis juttu protokollidest, mis liigituvad üleastumiste järgmiste alajaotuste alla: vargused mõisast; vargused talupoegade vahel; riisumine, kelmus, omastamine; omavoli. Vägivallategusid uuriva peatüki tarbeks on kasutatud järgmistesse kategooriatesse langevaid juhtumeid: löömine, pekmine, kaklemine; huligaansus, hulkumine; solvamine, laimamine, ähvardamine, valekaebus; omavoli.³⁸

Enamuses tsiviilasjade alla liigituvate peresuhteid ja seksuaalkäitumist käsitletavate kohtuasjade täpsemal liigitamisel ei ole Traadi süsteemi kasutamine konkreetse töö seisukohalt aga enam otstarbekas. Nii on autor need tsiviilasjad liigitanud järgmiselt: peresisesed varanduslikud tüliküsimused; peresisesed mitte varanduslikud tüliküsimused; lahutused; kasulapsed; vallaslapsed. Seksuaalkäitumist käsitlevad, kriminaalasjade alla

³⁷ Traat. Vallakohus Eestis. Lk 176-200.

³⁸ Samas, lk 185, 193-198.

kuuluvad, juhtumid oleks loogiline liigitada aga järgmiselt: seksuaalne ahistamine; prostitutsioon. Seksuaalkäitumist puudutavaid protokolle vaatleme käesolevas peatükis, allikmaterjali vähesuse tõttu me seda teemat enam eraldi peatükina aga ei käsitle.

1.2 Vargusi käsitlevate kohtuasjade ülevaade

Vaatleme esmalt üleastumiste alla kuuluvaid ja vargusi puudutavaid protokolle. Vargused moodustavad kõikidest Ranna, Pala ja Kokora vallakohtu protokollidest, mis käsitletava perioodi piiridesse mahuvad, 28%, kõikidest üleastumistest aga 56%. Et nende vargusjuhtumite põhjal selle piirkonna talurahva moraalist mingi ettekujutus tekiks, tuleb esmalt arvestada kahe olulise faktoriga. Esmalt tuleb arvesse võtta vallakohtumaterjalidele iseloomulikku asjaolu, et iseenesest mõistetavalt ei ole kohtusse jõudnud kaugeltki mitte kõik vargusjuhtumid – osasid kohtu ette ei toodud ja mõne varguse puhul ei pruukinud ohver isegi tähele panna, et midagi kuskilt puudu ja kadunud on. Seda väidet illustreerib hästi üks vastupidine juhtum, kus talu peremees ei olnud ise ka kindel kas midagi varastatud on, kuid andis kohtule igaks juhuks teada, et Ann Kukk tema talus oli käinud. Ann selgitas asjaolu sellega, et ta oli lõnga võtma tulnud aga kedagi ei olnud kodus.³⁹

Üheks varguseliigiks, mis harvemini kohtusse jõudis, oli mõisavargus. Mõisavargused, kui metsavargused välja jätta, moodustavad vaid 21% vargusjuhtumitest, samas kui ülejäänud 79% vargustest olid talupoegade vahelised. Kusjuures protokollid pakuvad selgelt sellekohast informatsiooni – statistika koostamisel on vaadatud lihtsalt kaebuse üles andja andmeid. Mõisavarguste puhul on varguse kohtu ette toojaks märgitud tavaliselt „mõis“ või „mõisavalitsus“, harva ka mõisateenijad nagu näiteks mõisa pagar.⁴⁰ See statistika võib näidata seda, et mõisast varastmist tõesti eriti ette ei tulnud või hoopiski kinnitada üldlevinud arusaama, et mõisavargus oli midagi, mida talurahva kogukond otseselt hukka ei mõistnud ning nii ei kantud üksteise vargustest ka mõisa ega kohtusse ette ja mõisavargad jäid tihtipeale karistamata. Hulgaliselt on kirjas küll eelnevast arvestusest välja jäetud mõisavargusi puude varguste näol (kui need arvesse võtta siis moodustavad mõisavargused koguni 81% kõikidest vargustest), kuid nende teatamine jäi ka juba metsavahi õlule.

Teooriat, et mõisavargusi pandi reaalselt toime oluliselt rohkem kui neid protokolliti, toetavad ka järgmised loogikal põhinevad argumendid. Mõisast varastatud

³⁹ EAA.3089.1.2. L 53p.

⁴⁰ EAA.1118.1.3. L 75p; EAA.3089.1.2. L 53.

esemete/toodangu kadumist ei pandud nii suure tõenäosusega tähele, kui talumajapidamise oluliselt väiksemate varude osalist kadumist, lisaks oli tavaline näha talupoegi mõisas askeldamas, samas kui teise mehe taluõuel viibides paisteti rohkem silma. Võib ka oletada, et kuna mõis oli majanduslikult oluliselt paremal järjel kui talurahvas, siis talupoeg, kellel oli tekkinud vajadus kiire sissetuleku järele, läks pigem sinna kust rohkem võtta oli ja mille pererahvast ei väike ega ka isegi suurem vargus laostumise ja nälja äärele ei sättinud.

Lisaks ei karistatud mõisavargusi sugugi rangemalt kui talupoegade vahelisi vargusi, vaid karistused olid üht viisi ranged. Juba väiksem vargus võis kaasa tuua trahviks 10-15 vitsalööki või rohkemgi. Näiteks Ann Abramsoon, kes 1.80 hõberubla väärtuses heinu varastas, sai varguse eest trahviks juba 20 vitsalööki.⁴¹ Suurem üleastumine võis aga tähendada maksimaalset karistust – 30 vitsalööki. Mõnel puhul sai karistuse asendada küll rahatrahviga, kusjuures ühe löögi eest tuli tasuda 20 hõbekopikat, mis maksti vaestelaekasse.⁴² Ühel puhul on aga näiteks metsavarguse eest mõistetud talupoegade jaoks ehk veelgi ebameeldivam karistus – 10 lisanduvat teopäeva varguse mitmekordse salgamise eest.⁴³ Nii mõisavarguste kui talupoegade vaheliste varguste puhul tuli reeglina varastatud kaup või asjad ka kinni maksta või tagastada. Mõisavarguste puhul tasub ära mainida ka seda, et mõnel puhul, ehkki neid juhtumeid on väga vähe, oldi mõisavarguse eest karistamisel isegi leebemalt meelestatud. Mõisa ees varguse pärast vabandamine tundub olevat tavaline ja pigem formaalne kohustus, ehkki sellist kommet otseselt kinnitavat informatsiooni sisaldavaid protokolle ei ole samuti väga palju. Kuid Pala vallas sai üks ristikuvargus ning Ranna vallas koguni seitse metsavargust aga tõepoolest ka andeks antud.⁴⁴

Kirjutamata jäänud mõisavarguste teooriale nende kolme valla materjalidest aga eriti kindlamat kinnitust kui eelpool mainitud protsendid ja arutelu ei leia. Esineb küll üksikuid protokollitud juhtumeid, kus keegi on vargusele tunnistajaks olnud ja ei ole sellest mõisale teada andnud, kuid nende puhul on võimatu välistada asjaolu, et tunnistaja ei pruukinud tõepoolest nähtu põhjal järeldada, et tegemist on vargusega.⁴⁵ Ja näiteks ühel juhul, Ranna mõisas toimunud varguse üle kohut mõistes, järeldasid kohtumehed, et tunnistajad ei oleks saanud vankri külge seotud köit võtta, märkamata, et selle vankri üks ratas ja muud raudosad kadunud on ja nii mõisteti kaks meest süüdi selles, et nad vargusest teada ei

---

⁴¹ EAA.1118.1.3. L 57.

⁴² Traat. Vallakohus Eestis. Lk 133-134. Nt. EAA.3089.1.2. L 27.

⁴³ EAA.3112.1.2. L 2p.

⁴⁴ EAA.3089.1.2. L 47; EAA.3112.1.2. L 2p-3p, 39.

⁴⁵ Nt. EAA.3089.1.2. L 47.

andnud.⁴⁶ Kuid kohtumeeste hinnang ja paar üksikut juhtumit meile piisavalt usaldusväärset infot siiski ei anna. Kinnitust eelnevalt välja toodud põhjustele annab aga Juhan Kahk, kelle väitel oli mõisavarguste väike osakaal iseloomulikuks jooneks pea kõikjal valdades ja seda just neil põhjustel.⁴⁷

Lisaks materjalide puudustele on oluline silmas ka valdade potentsiaalseid eripärasid. Kodavere kolme valla kohtuprotokolle uurides tuleb kindlasti arvestada Ranna valla inimeste puude varastamise, või seda nähtust mugavamalt väljendades, metsavarguse, lembusega. Nimelt tegeleti Ranna vallas metsavargusega nii ohtralt, et kui protsentuaalselt välja arvutada metsavarguste osakaal Ranna, Pala ja Kokora valdade kõikidest protokollidest ühe aasta lõikes, siis nii mõnelgi aastal tõstab Ranna vald metsavarguste protsendi väga kõrgeks. Eriti hea näide on 1842. aasta, mil metsavargused moodustasid kolme valla peale veidi üle poole kõikidest vallakohtute sissekannetest. Sellist statistikat tuleb ette veelgi, kuid erinevalt 1853. aastast, kui kolme valla peale kokku oli protokolliraamatutesse tehtudki vaid 17 sissekannet, millest Ranna valla metsavarguste juhtumid võtsid enda alla üheksa, ehk peaaegu 53%, oli metsavargusi 1842. aastal kokku koguni 56 ja need moodustasid selle aasta protokollidest 52%. Nendest vaid kolm oli toime pandud Kokora vallas ning ülejäänud Ranna vallas. Kokku on Ranna vallakohtu protokolliraamatust uuritava perioodi lõikes võimalik leida koguni 128 metsavargust. Seepärast vaatleme metsavargusi mõnel juhul teistest vargustest eraldi, nagu ka mitte otseselt varguse läbi võõra vara omastamisi. Nii moodustavad vargused, metsavarguseid kõrvale jättes, kõikidest käsitletava perioodi jooksul Ranna, Kokora ja Pala vallakohtutes kirja pandud protokollidest 7%. Kõikidest üleastumistest moodustavad need 14%.

Moraali uurimise seisukohalt on väga väärtuslik ka teadmine, kui tavaline nähtus vargus oli. Ehkki jällegi on päris ammendava statistika tegemine võimatu, annab katse varguste sagedust mõõta mingigi pildi Kodavere elanike varguskommetest ning vähemalt võimaluse neid kolme valda omavahel võrrelda. Selleks on otstarbekas kasutada August Traadi kohtuasjade esinemise sageduse valemit, mille eeliseks on ka uuritava piirkonna rahvaarvuga arvestamine. Nimelt tuleb selle valemi kohaselt elanike arv jagada uuritavate juhtumite, siinkohal siis varguste, arvuga.⁴⁸ Nii saame teada, mitme inimese kohta sellel, 19 aastat väldanud perioodil üks vargus toimus. Valdade rahvaarvudeks võtame 1834., 1850. ja 1858. aasta hingerevisjonide tulemuste keskmised,⁴⁹ juhtumite arvuks aga kõik uuritava

⁴⁶ EAA.3112.1.2. L 42-42p.

⁴⁷ Kahk. Moraalipildikesi Eesti külast. Lk 1015.

⁴⁸ Traat. Vallakohus Eestis. Lk 203.

⁴⁹ EAA.1865.2.26/1. L 47p-48; EAA.1865.2.26/2. L 55p-56; EAA.1865.2.25/5. L 46p-47; EAA.1865.2.27/3. L 46p-47; EAA.1865.2.27/5. L 40p-41; EAA.1865.2.27/4. L 46p-47; EAA.1865.2.28/4. L 53p-54;

perioodi jooksul ühes vallas toimunud vargused. Tulemused on järgmised: Kokora – 40,6; Pala – 53,8; Ranna – 151,7. Ehk siis näiteks Pala vallas käis 53,8 inimese kohta üks inimene 19 aasta jooksul ühe korra vargil. Lisades siia metsavargused muutub pilt, eriti Ranna valla puhul, drastiliselt ja tulemused on järgmised: Kokora – 22,8; Pala – 32,7; Ranna – 8,3.

Siin kohal tekib ka küsimus, kas vargaid oli pigem vähe, või jaotuvad vargusjuhtumid paljude inimeste vahel? Allikatest selgub, et pigem oli vargaid palju ja enamus neist pani vaadeldava perioodi jooksul toime ainult ühe varguse. Toomas Polakesse Kokora vallast on ainuke näide inimesest, kes on varastamisega vahele jäänud kokku koguni neljal korral, millest üks oli metsavargus. Pala vallas aga ei ole protokollides kirjas ühtegi inimest, kes oleks sooritanud varguse korduvalt, Kokora vallas on selliseid inimesi kokku kuus (11%) ja Ranna vallas 15 (12%), keda kõiki on korduvalt karistatud just metsavarguste eest. Kuid jällegi annavad allikad teada oma puudustest – ka varguse korduvalt toime pannud inimesi on kindlasti rohkem, kui allikates kirjas on. Näiteks Kokora mees Hans Ostra jäi vargusega otseselt vahele vaid ühel korral, kuid tema varusid üle vaadates tundus kohtumeestele nii otra kui linu ikka liiga palju olevat. Lõpuks tunnistasid nii Hans Ostra kui tema naine, et mees on vargil käinud rohkem kui korra.⁵⁰ Üks huvitav juhtum on seotud ka kahe, 1845. aasta lõpus, varastatud hobusega. Nimelt ei ole varastatud hobustest Kokora protokollides juttu enne kui Jakob Nukka ennast hobusevargana üles tunnistas ja räägib kust ja millal ta hobused varastas ning kellele ja mis hinnaga ta need müüs.⁵¹

1.3 Vägivallategusid käsitlevate kohtuasjade ülevaade

Üleastumiste alla kuuluvad ka vägivallajuhtumid. Kokora, Pala ja Ranna vallas on neid ühtekokku 79 ning need moodustavad kõikidest protokollidest umbes 10%, kõikidest üleastumistest 21%. Kui vaadelda uuritavaid kolme valda eraldi, siis näeme, et suurim osakaal on vägivalla juhtumitel kõikidest ühes vallas kirja pandud protokollidest Kokora vallas, kus need moodustavad 13%. Kokoral on tihedalt kannul Pala vald, kus need moodustavad 12%. Ranna vald paistab aga silma oma rahumeelsuse poolest, kuna seal moodustavad vägivalla protokollid kõigist kirja panduist veidi alla 6%.

EAA.1865.2.28/5. L 45p-46; EAA.1865.2.28/6. L 41p-42.

⁵⁰ EAA.1118.1.3. L 7p.

⁵¹ Samas, l 23p.

Kasutades August Traadi sageduse valemit,⁵² saame teada ka, et vägivallategusid toimus Kokora vallas selle perioodi jooksul üks 26,1 inimese, Ranna vallas üks 75,9 inimese ja Pala vallas üks 39,8 inimese kohta. Ning sarnaselt varaste statistikale, selgub ka vägivallategude eest kohtu ette kutsututest koostatud nimekirjast, et korduvaid vägivallatsejaid oli pigem vähe. Kõigist vägivallateo eest vallakohtusse kutsutud 92 inimesest on peaaegu 10% sooritanud uuritava perioodi jooksul mingisuguse vägivallateo korduvalt. Kokora vallast on neist inimestest pärit kuus meessoost isikut ja Pala vallast kolm meest. Ranna vallakohtu protokollidest uuritava perioodi lõikes vägivallatsemise eest korduvalt karistatud inimesi ei leia. Üle kahe vägivallateo ei ole neist vägivallateo korda saatjatest selle aja jooksul sooritanud ükski.

Vägivallateod saab aga jagada veel ka kaheks: raskemateks ja kergemateks vägivalla juhtumiteks. Seejuures eristame selles töös raskemat vägivallategu kergemast füüsilise vigastuse olemasoluga ning sellega, kas tegevuse eesmärk oli see vigastus tekitada. Nii ei loe me raskemaks vägivallateoks huligaanitsemist ja avaliku korra rikkumist, kui need juhtumid vaid sellega ka piirduvad, ega ka tõukamisi, ehkki viimaste puhul tuli ette isegi tõsisemaid kehalisi vigastusi. Tõukamiste puhul mängib määravat rolli niisiis tahtelisuse aspekt – on alust arvata, et kehalise vigastuse tekitamine tõepoolest eesmärgiks polnud. Näiteks Kustav Reinmani kaebuse peale, et Villem Olla ja Villem Kangur teda maadlemise ajal maha lumme olid lükanud, arvasid kohtumehed, et tegemist oli tahtmatu tõukamisega.⁵³ Samalaadne on ka juhtum, kus Joosep Õunapuu heinaküünist alla oli lükatud ja oma kaela oli ära põrutanud. Protokoll andis alust arvata, et tegu pandi toime pigem ülemeelikus tujus kui soovist füüsilisi vigastusi tekitada.⁵⁴

Sellise eristuse järgi moodustasid raskemad vägivallateod, ehk siis löömised, kaklemised, peksmised ja muud kehalise vigastuse tekitamised, koguni 61% kõikidest vägivalla juhtumitest ning nende sagedus oleks Traadi valemi järgi järgmine: Kokora 47,7; Ranna 75,9; Pala 61. Kusjuures tuleb jällegi silmas pidada, et kergemaid vägivalla juhtumeid on protokollides vähem ilmselt seetõttu, et neid toodigi kohtu ette harvem – näiteks igat tõukamist ei hakatud ette kandma. Pigem viidi kohtusse sellised juhtumid, mille puhul tõugatav isik oli saanud märkimisväärseid vigastusi või kui toimunu oli ohvrit solvanud. Mõnikord on tõukamine ära mainitud ka muu kaebuse raames. Näiteks Vitja Ohvrimon läks kohtusse kuna Levandi Mitravan ei tahtnud talle kalapüügi raha kuidagi ära maksta ja kui

---

⁵² Traat. Vallakohus Eestis. Lk 203.

⁵³ EAA.3089.1.2. L 42.

⁵⁴ Samas, l 48.

mees seda palka küsimas oli käinud, oli Mitravan teda veel ka tõuganud.⁵⁵ Nii on kohtumaterjalides kirjas viis tõukamisjuhtumit, mis moodustavad vägivallategudest ligikaudu 6%.

Samas seisus on protokollides ka kaklused, mis liigituvad küll juba raskemate vägivallategude hulka. Kohtusse jõudnud kuus kaklust, mis moodustavad juhtumitest 8%, ei olnud kindlasti ainsad, mis nendes kolmes vallas 19 aasta jooksul toimusid, kuid kakluse kohtu ette viimise puhul oli suur tõenäosus, et nii ehk nii karistatakse mõlemat osapoolt või pooled lepitatakse ja kästakse "juhtunuga rahul olla". Seda, et kaklejad pigem kohtu ette kaebama ei tulnud kinnitavad ka kaks kaklusjuhtumit. Ühe puhul leppisid kaklejad ise ära ja teisel juhul tuli kaklus kohtu ette hoopis seetõttu, et kakluse käigus oli toimunud ka vargus.⁵⁶ Ülejäänud neli juhtumit on jõudnud kohtu ette selle pärast, et üks pool on tundnud end ohvrina ja lootnud, et ka kohus juhtunule sellise pilguga vaatab.⁵⁷

Kõige suurema tõenäosusega, ehkki jällegi mitte saja protsendiliselt, jõudsid kohtu ette peksmised. Nende puhul on olemas kindel ohver, kellele liiga on tehtud ning tihtipeale ka piisavalt suured vigastused, mis motiveerisid inimest kohtusse õigust nõudma minema. Ehkki on põhjust siiski ka arvata, et peksmiste alla liigituvad lähisuhtevägivalla juhtumid kohtusse pigem ei jõudnud. Peksmisjuhtumeid on kolme valla peale kokku 21 ja need moodustavad kõikidest vägivalda kirjeldavatest protokollidest 27%, olles nii suurimaks vägivalla juhtumite liigiks. Peksmiste sagedus on aga väga väike, 19 aasta jooksul toimus üks juhtum 146,4 inimese kohta.

Ka löömisiste statistika on kakluste omast rohkem reaalsele vastav. Ehkki võib arvata, et siiski vähem kui peksmiste oma, sest löömiste puhul on tõenäolisem, et lööja ja tema ohver suutsid isekeskis mingi lepituse leida ja asi kohtusse ei jõudnud, kuigi seda argumenti küll ükski protokoll ei kinnita. Löömistele all on mõeldud kehalise vigastuse tekitamisi, mida ei saa veel nimetada peksmisteks, ehkki siinkohal tuleb tunnistada, et alati see vahe nende kahe vägivallateo vahel nii selge ei ole ning käesoleva töö autor on kohati pidanud tuginema sisetundele. Näiteks ühel puhul väitis Otto Kool, et Jüri Kask on teda „hirmsasti peksnud“. Tunnistaja väitis, et Kooli oli löödud ühe korra selga ja kaks korda pähe. Et löödi aga päitstega, millel ka „rauad“ (ehk suitsed) küljes olid, on see löömine liigitatud peksmiseks.⁵⁸ Löömisi, nii nagu töö autor neid liigitanud on, tuli nendes kolmes vallas selle aja jooksul ette 13 ning need moodustavad vägivalla protokollidest 16%.

⁵⁵ EAA.1118.1.3. L 81.

⁵⁶ EAA.3089.1.2. L 54; EAA.1118.1.3. L 5p.

⁵⁷ EAA.1118.1.3. L 10p, 31p, 37p, 79p.

⁵⁸ EAA.3112.1.2. L 19p-20.

Vähe on huligaansuse juhtumeid ja avaliku korra rikkumisi. Iseenesest on näiteks kõrtsikaklus samuti avaliku korra rikkumine, kuid siin peame me silmas selliseid rikkumisi, millega ei kaasne löömisi ega kaklusi, vaid ainult avaliku korra või võõra vara tahtlikku rikkumist. Selliseid juhtumeid on kolme valla peale kokku kuus, kaks neist korra rikkumised ja neli huligaansusjuhtumid. Vägivallaga seotud protokollidest moodustavad need juhtumid 7%. Ülejäänud 10% juhtumitest moodustavad muud vägivallateod, mis teiste kategooriate alla ei sobi. Neist kõiki on käesoleva töö autor pidanud õigemaks liigitada raskemate vägivallategude alla, kuna kõigis tekitati ohvrile sihilikult füüsilisi kahjustusi. Kusjuures kahes jutumitest mõistetakse kohut mõisateenijate, mõisa meistri ja rehepapi üle talupoegade ebaõiglase karistamise tõttu ning mõlemal korral jäävad mõisateenijad ka süüdi.⁵⁹

Vägivalla protokollidest neljandiku moodustavad vaimse vägivalla juhtumid. Sinna alla kuuluvad näiteks sõimamised, laimamised ja ähvardamised. Enamuse neist juhtumitest, täpsemalt 60%, moodustavad sõimamised. Moraali uurimise seisukohalt tähtsaimad on aga laimamised, mis moodustavad neist juhtumitest 35%. Piir sõimamise ja laimamise vahel on küll õhuke, kuid erisus seisneb selles, et laimamisi iseloomustab soov kellegi teise mainet kahjustada, samas kui sõimamise eesmärgiks on lihtsalt oma viha teise inimese peale verbaalselt välja valada. Sõimamiste mõju on vaadeldav vaid olevikus, samas kui laimujutul on potentsiaali aga mõjutada ka tulevikusündmusi. Nii räägivad laimujutud oluliselt rohkem talurahva maailmavaatest kui sõimamised. Terve perioodi peale on kohtu ette toodud ka üks tapmisähvardus, mida kohtumehed küll kahjuks pikemalt protokollima ei vaevunud ning mida, ilmselt küll õigusega, "rumalaks jutuks" tembeldasid.⁶⁰

Ka vägivallategude trahvistatistika annab meile huvitavat infot. 68% juhtudest on karistus täpselt kindlaks määratud, ülejäänud juhtumite statistika on järgmine: 9% juhtumitest on osapooled lepitatud, 9% on juhtumid läinud edasi kihelkonna kohtu arutada, 5% juhtumitest ei ole kohtud osanud seisukohta võtta ning materjalidest ei selgu, et neid oleks edasi arutatud ja 6% juhtumite puhul ei ole karistus määratud mitte vägivallateo enda eest, vaid mõne muu süüteo eest, mille raames vägivalda tarvitati. Vaatleme neid juhtumeid, mille karistus on kindlaks määratud, omavahelises võrdluses. Võrdluse aluseks võtame juhtumi karistuse kogusumma hõberublaades ja kui juhtumit trahviti tegelikkuses ihunuhtlusega siis arvutame määratud vitsalöögid samuti ümber rubladesse, võttes arvesse, et üks löök võrdus 20 kopikaga. Kui juhtumis on korruga mitu süüdlast, siis võtame arvesse vaid suurima

⁵⁹ EAA.1118.1.3. L 28, 59p, 61p.

⁶⁰ Samas, l 44p.

karistuse saanud inimese trahvi kogusummat.

Sellisest pingereast selgub, et sõimamise, laimamise ja ka ähvardamise juhtumeid võeti Kodaveres väga tõsiselt. Kui teiste süüteo liikide trahvide suurused kõikusid vähem, siis laimamiste ja sõimamiste trahvid algavad ühest hõberublast ja lõppevad kuue hõberublaga. Nii on koguni kolmel korral talupoegi trahvitud verbaalse vägivalla eest maksimaalse karistusega, ehk 30 vitsalöögiga. Siinkohal mängib ilmselt olulist rolli asjaolu, et nende kolme juhtumi puhul olid sõimajate ja laimajate sihtmärkideks kohtumees, koolmeister, mõisavalitseja ja metsavaht.⁶¹ Kuid ka teised sõimamise ja laimamise juhtumid on saanud üsna kõrge karistuse. Näiteks eelpool mainitud tapmisähvardust ei võetud kohtus küll eriti tõsiselt, kuid sellegi poolest trahviti ähvardajat viie hõberubla ulatuses.⁶² Nii on täiesti võimalik kõrvutada kahte, sama trahvi välja teeninud süütegu, millest ühe puhul ei ole ohvri maine ega füüsiline olek kuidagi kahjustada saanud ja teise puhul on ohvrile tekitatud kehalisi vigastusi.

Üleüldse tunduvad paljud karistused teistega võrreldes olevat ebaproportsionaalsed. Näiteks peremees Joosep Valdmann sai Hans Kõrva tõukamise eest kolme hõberubla suuruse trahvi ning natuke rohkem kui pool aastat hiljem sai ta jällegi kolme rubla suuruse karistuse, kuid seekord Mart Kõrva peksmise eest, kusjuures ohvri pea oli verine olnud.⁶³ Teine hea näide trahvide ebaproportsionaalsusest on kaks löömise juhtumit. Ühel korral lõi Jakob Kurs mõisa kirjutajat kaks korda puuga ja sai selle süüteo trahviks kolm hõberubla, teisel lõi Jaan Veski aga Veskimetsa Jüri naist Anni ühe korra puuga ning sai trahviks 50 kopikat.⁶⁴

Vägivalla juhtumid annavad meile olulist informatsiooni ka naiste eluolu kohta. Enamus protokollides on vägivalla ohvriks sattunud meessoost isikud, kõikidest vägivallategudest on naiste vastu suunatud 18%. Neist 43% moodustavad juhtumid, mida on kirjeldatud peksmistena. Madalast protsendist võib järeldada, et naiste vastu ei pruugitud vägivalda nii tihti kui meeste peal ning peksmiste kõrge protsent võib viidata ka sellele, et naised tulidki kohtu ette pigem siis kui asi väga tõsine oli. Kahjuks tuleb tõdeda, et naiste suhtes tarvitatud vägivalla juhtumitest on tõenäoliselt puudu lähisuhtevägivalla juhtumeid. Seda arvamust toetab ka protokoll, milles on kirjas, et mees on oma naist juba mitmendat korda peksnud, kuid kohtu ette jõuab selle tegevusega esimest korda.⁶⁵

Mis on naiste vastu suunatud vägivalla juhtumite juures aga eriti tähelepanuväärne on see, et materjalidest jääb mulje nagu suhtuks kohtumehed naiste vastu suunatud

⁶¹ EAA.3089.1.2. L 34, 54p; EAA.1118.1.3. L 48p.

⁶² EAA.1118.1.3. L 44p.

⁶³ Samas, l 59, 70.

⁶⁴ EAA.3112.1.2. L 17p, 40p-41.

⁶⁵ EAA.1118.1.3. L 73.

vägivallategudesse pisut leebemalt. Nimelt vaadates juhtumeid, mille karistus on kindlaks määratud näeme, et 8 peksmist on karistatud maksimaalse karistusega ehk kuue rubla hõbeda või 30 vitsalöögiga, vaid ühes neist on ohvriks naisterahvas. Samas üheksast juhtumist, mida on trahvitud vähem kui kuue hõberublaga, on naised ohvriks viiel korral. Paari juhtumi puhul paistab küll olevat karistust leevendavaid asjaolusid⁶⁶ ja kahe mehe peksmise juhtumite protokollidest ei olegi võimalik muud infot saada, kui et mehi peksti ning et kohtumehed ei vaevunud juhtumit millegi pärast detailsemalt protokollima.⁶⁷ Viie ülejäänud juhtumi puhul tunduvad karistused olevat aga liialt leebed ning nendest juhtumitest kolme puhul on kannatanud naissoost. Kahe juhtumi puhul on trahvisummaks viis rubla. Vahe maksimaalse karistusega pole suur, kuid süütegude tõsisust arvesse võttes (ühes juhtumis olid kannatajateks mehe naine, ema ja lapsed, teises juhtumis peksis alkoholijoobes mees oma naist kahe naelase, ehk umbes 0,8 kilogrammise, kaalupommiga) jääb arusaamatuks, miks ei ole süüdlasele määratud maksimaalset karistust.⁶⁸ Kolmandas pealtnäha alatrahvitud juhtumis on süüteo trahviks neli rubla, kuid see ei ole mõistetud ainuüksi peksmise pärast, vaid ka "pühapäeva teotamise eest".⁶⁹ Kusjuures naise vastu suunatud vägivalla hindamisel paistavad kohtumehed rohkem naise kasuks otsustavat siis, kui viimasel on kaasas keegi meessoost esindaja.⁷⁰

1.4 Peresuhteid käsitlevate kohtuasjade ülevaade

Tsiviil- ja perekonnasuhete kategooriasse liigituvatest protokollidest tulevad käesolevas töös lähema vaatluse alla enamasti vaid need juhtumid, mis sisaldavad endas mingit peresisest tüliküsimust. Näiteks puudutavad talude rendilepingute muutmisi käsitlevad protokollid, mida on uuritavate materjalide hulgas koguni 41, küll peresuhteid, kuid neid ei ole töö autor pidanud otstarbekaks käsitleda, kuna need ei anna meile moraali uurimise seisukohalt kuigi palju olulist informatsiooni. Tüliküsimusi nende osas väga olla ei saanudki, just seepärast, et kõnealuste talude hulgas ei olnud ühtki pärustalu, mida pärandada ning edasi anti mõisniku loaga vaid rendikoht ja peremehe seisus.

Pärimisega seotud protokolle on kolme valla peale kokku 56, neist uurimisele tulevad

⁶⁶ EAA.1118.1.3. L 67; EAA.3089.1.2. L 16.

⁶⁷ EAA.3089.1.2. L 37p, 45.

⁶⁸ EAA.1118.1.3. L 73, 74.

⁶⁹ Samas, l 61.

⁷⁰ Võrrelda nt: EAA.1118.1.3. L 26, 55.

samuti aga vaid 14%, mille puhul on tegemist vara jagamise tüliga. Need 14% kajastavad reaalselt toimunud pärimistülide hulka tõenäoliselt üsna täpselt, seda vähemalt Pala ja Kokora valdade puhul – Ranna vallas on kohtumaterjalidest mingil põhjusel võimalik leida vaid kaks pärimisjuhtumit, mille mõlemi puhul on tegemist tüliküsimusega. Kui Ranna vald statistikast kõrvaldada, on Kokora ja Pala valdades kokku 54 pärimisjuhtumit, millest 11% puhul on tegemist tüliga. Seega võib arvata, et umbes iga kümnes vara jagamine kutsus kadunukese lähedaste vahel esile konflikti. Lisaks päranduse jagamise tülidele, tulevad vaatluse alla ka perede sisesed võlajuhtumid, kus osapooled on tülli läinud. Sellised juhtumid moodustavad 86 võlajuhtumist 7%, ehk umbes iga kaheteistkümnes juhtum.

Veel uurime peresisesid konflikte, mis ei ole ajendatud vanaduslikest küsimustest. Selliseid peretülide protokolle on kolme valla peale kokku vaid kolm. Kõigis nendes on pereliikmete läbisaamine niivõrd halb, et ühel või mitmel pereliikmel on soov oma ülejäänud perest lahku kolida. Niisamuti on kirja pandud ka kolm abielulahutuse protokolle, mis on eelnevalt mainitud protokollidele üsna sarnased. Nii siis tuleb vaatluse alla ühtekokku 20 mitmesugust peretüli juhtumit, mis moodustavad kõikidest uuritava perioodil kirja pandud protokollidest peaaegu 3%.

Talurahva mõttelaadi avavad meile aga positiivsemast küljest kasulaste võtmiste ja nekrutist välja ostmiste juhtumid, mida tuleb küll tunnustada, on vähe. Kasulaste võtmisega seotud juhtumeid on valdade peale kokku kuus ning nekruti kohustustest vabaks ostmisi tuleb käsitletava perioodi peale kokku kaks. Nekrutist väljaostu juhtumite puhul võib päris kindlalt väita, et tõenäoliselt, kõik vabaks ostmised, mis toimusid, ka kohtus fikseeritud said. Päris sama ei saa väita küll kasulaste võtmise juhtumite kohta, ehkki võib arvata, et ka see toiming sooviti tavaliselt kohtus kinnitada.

1.5 Seksuaalkäitumist käsitlevate kohtuasjade ülevaade

Talurahva seksuaalkäitumisele valgust heitvaid protokolle on vallakohtu materjalide hulgas väga vähe, ühtekokku vaid 17, mis moodustavad vaid 2% kõigist protokollidest. Kusjuures kaks neist protokollidest on juba eelnevalt välja toodud laimamise juhtumid, ülejäänud protokollid on seotud otseselt abieluväliste seksuaalsuhete või abielu rikkumisega. Eristub veel ainult ka üks seksuaalse ahistamise juhtum, kus Teodor Kusmin ühel naisterahval räti

peast tõmbas, litsiks sõimas ja " käsi undruku alla pistis".⁷¹

On ilmselge, miks seksuaalkäitumisega seotud protokolle nii vähe on, kuid toome siin siiski välja need selged ning ka potentsiaalsed põhjused. Esiteks on ja oli tegemist intiimse teemaga, mis kuulus abielu rikkumise ja vallaslaste olemasolu korral küll vallakohtu pädevusse, kuid nagu enamuse juhtumite puhul, tegeles kohus sellega siiski vaid siis, kui keegi kohtusse kaebama ja teemat tõstatama tuli.

Näiteks annavad käesolevas töös kasutatud protokollidest mitmed meile selge teadmise sellest, kuidas naine või mees oma abikaasa mitmekordsest abielu rikkumisest kindlasti teadlik oli, kuid sellega kohtu ette ei tulnud ning abielu lahutamist ei nõudnud. Samuti on meil Kokora vallast teada juhtum, mille puhul oli vallaslapse ülalpidamine vanemate vahel kokku lepitud ning kohtu ette tuldi alles siis kui see kokkulepe enam mõlemat poolt ei rahuldanud.⁷² Seksuaalse ahistamise puhul on kahjuks võimatu selgeks teha, kas see juhtum oligi erandlik või ei jõudnud sellised juhtumid lihtsalt kohtusse. Põhjust arvata, et seksuaalset ahistamist tihemini ette tuli otseselt pole, kuid sellegi poolest ei ole põhjust arvata ka vastupidist. Kohtumeeste hoiakust ei jää otseselt muljet, et toimunu näol oli tegemist millegi šokeeriva või enne nägematuga. Kirjas oli lühidalt see, mille üle kaevati ning et süüdlane saab trahviks 15 vitsalööki.⁷³ Konkreetse juhtumi kohtu ette toomise kasuks räägib aga asjaolu, et süütegu pandi toime avalikus kohas, mitmete tunnistajate nähes – nii olid kaebajal olemas tunnistajad, kes tema sõnu kinnitaksid ning samuti võis ahistamise ohver tahta kaitsta oma mainet, näidates, et toimunu oli tema tahte vastane.

Vaatleme põgusalt ka talurahva seksuaalkäitumist kirjeldavate kohutasjade sisulist poolt. Esiteks vaatame juhtumeid, mis jõudsid kohtu ette hoopiski toime pandud vägivaldlateo tõttu ning kust seksuaalkäitumise kohta saame vaid vihjeid. Nimelt olid viis poissi Karel Nõliku öösel tüdruku juures kinni võtnud ja teda peksnud.⁷⁴ Juhtum on seksuaalkäitumise seisukohalt huvipakkuv seetõttu, et see viitab sellele, et abieluvälised suhted ja sealjuures ka ehal käimised, mida võib ka eelnevast juhtumist eeldada, ei olnud just suureks saladuseks. Lisaks on protokollitud üks samalaadne juhtum, mis paistab seda argumeti kinnitavat. Selles protokollis olid jällegi kaks poissi olid öösel tüdruku juures kaklema läinud ning avaliku korra rikkumise tõttu jõudis juhtum ka kohtusse.⁷⁵

Konkreetselt abieluvälisest seksuaalsuhetest on aga samuti mitmeid protokolle, täpsemalt üheksa, milledest mõned kipuvad olema juba koguni skandaalsed. Protokollide kohaselt on

⁷¹ EAA.1118.1.3. L 45p.

⁷² Samas, l 33.

⁷³ Samas, l 45p.

⁷⁴ EAA.3089.1.2. L 16.

⁷⁵ Samas, l 54.

sellistest suhetest sel perioodil sündinud kokku kaheksa vallaslast. Juhtumid jagunevad ka täpselt kaheks selle osas, kas lapse väidetav isa end selleks tunnistas või mitte. Vaatame juhtumit, kus väidetav lapse isa end selleks ei tunnista. Liisu Kreos kurtis kohtus, et ta oli Jüri Lepaga koos olnud ning pärast seda oli too Liisut ära ajanud ning seepärast ei maksa nende ühine peremees Juhan Kask Liisule täit palka välja. Olulisim probleem oli aga see, et Jüri Lepp nõustus, et oli Liisuga koos olnud, kuid Liisu lapse isaks end ei tunnistanud, sest väidetavalt olid ka paljud teised töömehed Liisuga koos olnud. Liisu ise olevat Jakob Jürjensohnile seda rääkinud, kuidas talle sellise tegevuse eest makstakse. Liisu väitis selle peale aga, et ta oli seda Jakobile nalja pärast rääkinud.⁷⁶

Skandaalne on ka Mari Jõe juhtum. Nimelt esimest korda tuli Mihkel Kriiska naine, Mari Jõgi, 1856. aastal kohtu ette kaebusega, et Jakob Jürjensohn, tema õemes, oli "teda oma abikaasa juurest ära petnud". Jakob Jürjensohn aga väitis, et hoopis Mari olevat tema ära eksitanud ning kuna Mari asjaga kohtusse oli läinud siis ei tahtnud mees ka lapsele ülalpidamist maksta. Seda tuli tal aga siiski teha, sest kohus teda selleks sundis.⁷⁷ 1859. aastal jõudis Jakob Jürjensohn kohtu ees olla selle eest, et ta koolmeister Tõnno Annuka kohta laimu levitas, et viimane lõtvade elukommetega naistega läbi käib ning üks neist naistest olevat Mari Jõgi. Ühe tunnistaja väitel olevat Jürjensohn ka lisanud, et "mis mul viga hoorata, kui targem rahvas ka seda teeb".⁷⁸ Vähem kui kuu aega hiljem tuleb Mari Jõgi uuesti kohtu ette ning nõuab taaskord Jakob Jürjensohnilt lapse ülalpidamist, sest nähtavasti on ta Mariga saanud veel teiseigi vallaslapse.⁷⁹

Talurahva mentaliteedi kohta saab eelneva informatsiooni põhjal teha nii mõnedki järeldused. Protokolle vaadates tundub, et abieluvälised seksuaalsuhted ei olnud iseenesest kogukonna poolt hukka mõistetud. Nii mõnestki protokollist jääb mulje, et teised kogukonna liikmed ei olnud sellistest suhetest täielikus teadmatuses ning samuti sellest, et nende juhtumite kirjeldustes ei väljendu kuidagi ka protokollide kirjutaja isiklik hukkamõist. Küll aga vaadati viltu sellele, kui sellistes suhetes oldi mitme erineva partneriga. Sel juhul on tavaline see, et vallakirjutaja on lisanud naisterahva nime juurde märkuseks „eksinud naine“. Samuti viitab sellele sõna „lits“ kasutamine sõimusõnana. Seksuaalsuhete hindamisel ülejäänud kogukonna poolt, on ehk ebaõiglane eelis meestel. Naised tundusid palju suurema tõenäosusega sattuvat ülejäänud talurahva hukkamõistu alla. Väljend „eksinud naisterahvas“ oli reserveeritud ainult naiste jaoks, meeste kohta taolist

⁷⁶ EAA.3112.1.2. L 23p-24.

⁷⁷ Samas, l 33p-34.

⁷⁸ Samas, l 52p-54.

⁷⁹ Samas, l 55p-56.

kõnendit polnud. Lisaks ei väljendunud ka selles ühes protokollitud seksuaalse ahistamise juhtumis kuidagi kohtumeeste hukkamõist süüdlasele. Samuti oleks ka määratud karistus olnud kõrgem kui 15 vitsalööki, kui kohtumehed oleksid juhtunud pidanud tõsisemaks üleastumiseks.

Kogukonna suhtumine vallaslastesse ja vallasemadesse protokollidest eriti ei väljendu. Nende põhjal ei ole võimalik kindel olla, kas neile ka hukkamõist osaks sai, kuid mõneti tundub, et otseselt kaasa neile ka ei tuntud. Selge on ka see, et tõenäoliselt oli vallaslapsi rohkem kui protokollides kajastub. Seda kinnitab juhtum, kus vallaslapse vanemad olid lapse toitmise omavahel kokku leppinud ning jõudsid kohtu ette ainult hiljem tekkinud konflikti tõttu. Tõenäoliselt sündis ka selliseid lapsi, kes olid eostatud abieluväliselt, kuid kelle vanemad siiski kooselu alustada otsustasid ning abiellusid.

Veel on huvitavad protokollides ilmuvad vihjed prostitutsioonile. Eelmises peatükis välja toodud laimujuhtum, mille sihtmärgiks olid Märt Reinomägi ja Juhan Peetso, annab meile aimu sellest, et prostitutsioon ei olnud talurahvale kaugeltki tundmatu teema. Lisaks on võimalik, et ka Liisu Kreos, ehkki ta seda hiljem eitas, sel viisil raha teenis. Seda, kui levinud selline teguviis käsitletaval perioodil oli, on Kodavere vallakohtu materjalide põhjal võimatu kindlaks teha, sest rohkem viiteid prostitutsioonile ei ole. Kuid võib olla üsna kindel, et päris võõras see nähtus ka polnud. Juhan Kahki väite, et talude päriseks ostmise ajal hakati vahendeid valimata raha teenima, seal hulgas ka „armastust müüma“,⁸⁰ kehtivust Kodavere osas, ei ole kohtuprotokollide raames niisiis kahjuks võimalik kontrollida.

---

⁸⁰ Kahk. Moraalipildikesi Eesti külast. Lk 1014-1015.

2. KODAVERES TOIME PANDUD VARGUSTEST

2.1 Vargusi käsitlevate kohtuprotokollide sisust

Käesolevas peatükis tulevad vaatluse alla esmajärgus vargusjuhtumid, aga põgusalt ka muud üleastumised, kus võõrast vara mingil moel omastatakse või ekspluateeritakse. Varastati sisuliselt kõike: raha, riideid, kangaid, põllumajandussaadusi, voorikaupa, ehitusmaterjale, tööriistu jne. Raha vargused moodustavad umbes 12% kõikidest vargustest. Raha läks kaduma tihtipeale siis, kui tingimused olid varga jaoks soodsad, näiteks kõige suurem varastatud summa, 70 rubla, ilmselt küll bankorubla ehk paberraha, läks kaduma Jaan Nugginil oma enda õue peal. Mees oli õuel pikutanud, kui teda randa kutsuti. Hiljem avastas Nuggin, et rahakotti enam põues ei ole ning arvas seda koduõues olevat. Rahakotti aga enam ei leitudki.⁸¹ Ära ei öeldud aga ka 10 rublast vaskrahast, kui see oli rahakotiga vankrile unustatud⁸² või ka väiksemast summast, kui kõrtsis paha aimamatul ohvril 12 rubla ja 40 kopikat, samuti ilmselt paberrahas, taskus oli.⁸³ Keegi tabamata jäänud varas Pala vallas oli aga läinud koguni nii kaugele, et tühjendas valla magasilaeka, ehkki ilmselt kiirustades, sest 20 rubla, mis laekas ka kohutmeeste imestuseks vati sees seisis, oli alles. Varga teenistuseks jäi nii 45 rubla paberraha, mis laeka eest vastutavatel kohtumeestel tuli omast taskust kinni maksta.⁸⁴

Koguni 31% vargustest moodustasid aga tarbeesemete vargusjuhtumid. Tühjendati võõraid riidekirste, võttes sealt kaasa kõike alates sukkadest ja särkidest ning lõpetades voodilinadega ja kangaga. Nii läks Jüri Reinoldi ja tema onunaise Mai kaebusel nende aidast kaduma 90 rubla ja 30 kopika väärtuses tarbeesemeid. Kusjuures vargad saadi kätte, kuid kuna üks varastest oli nii vaene, et tal polnud „muud kui paljas keha“, saadeti juhtum kihelkonna kohtu arutada.⁸⁵ Ühele samalaadsele juhtumile lisas vürtsi aga see, et riidekirstu tühjendajaks oli see, kelle kätte see kirst hoiule jäetud oli.⁸⁶ Märt Kiesel vabastati varguse teel aga ühest kotist, kirvest ja pajast.⁸⁷ Varastatud tarbeesemed müüdi mõnel puhul maha. Kokora valla mehed Madis Viljus ja Märt Kallaste tunnistavad isegi, et varastasid Kallaste

⁸¹ EAA.1118.1.3. L 6.

⁸² Samas, l 13p.

⁸³ Samas, l 5p.

⁸⁴ EAA.3089.1.2. L 5p.

⁸⁵ EAA.3112.1.2. L 6p-7.

⁸⁶ EAA.1118.1.3. L 19.

⁸⁷ EAA.3089.1.2. L 31.

mehe koti, kus sees oli kaks paari pükse, särk, kübar, veel kaks tühja kotti ja kalavõrk, selle pärast, et viimane oli neile rääkinud, et Võrtsjärvest head saaki saab ja jää väga kõva on. Nii olevat ta neid „kahju sisse ahvatlenud“ ja mehed võtsid oma üheksa päevase asjatu kõndimise ja kokku kahe raisatud nädala kompensatsiooniks tema koti, mille väärtuseks arvati kohtus olevat 25.50 vaskrubla.⁸⁸

Vargustest üle 40% moodustasid aga toidu (21%) ja loomasööda (21%) vargused. Kusjuures vaid 27% neist olid mõisavargused ja ülejäänud 73% taulupoegade vahelised. Loomade söödaks varastati enamasti heina ja ristikut, toidust oli levinuim vilja vargus, aga varastati ka muud toidukraami, näiteks soolakala, sealiha, ube,⁸⁹ piima⁹⁰, viina⁹¹ ja isegi Halliku mõisa suunduv saiakoorem jõudis sihtkohta ühe koti võrra kergemana, kuna pagaripoiss vankris magama oli jäänud.⁹² Toiduvargile läksid või saadeti ka lapsed, selliseid juhtumeid on Kodavere kolmes vallas selle perioodi peale kaks. Ühel juhul varastas noor tüdruk mõisast kartuleid,⁹³ teise juhtumi korral tõi jällegi üks tütarlaps ühe taluperemehe aidast põues õunu.⁹⁴ Mõlemad tüdrukud said trahviks lapsevitsad ning ka nende isad said vastavalt 25 ja 15 vitsalööki, üks lapselt varguse vastu võtmise eest ja teine selle eest, et oma tütart varjata üritas.

Kuna Ranna valla kõikidest käsitletaval ajavahemikul kirja pandud protokollidest moodustavad metsavargused umbes poole, on oluline ka seda varguseliiki lähemalt uurida. Ranna metsavarguste puhul on huvitav esiteks nende rohkus, kuigi samas ei olnud metsavargused seal stabiilne nähtus. Pigem esines neid hooti: 1842. aastal pandi kohturaamatusse kirja 53 metsavargusjuhtumit, kuuel aastal jäi nende hulk üheksa ja viieteist vahele, kahel aastal olid metsavargused tagasihoidlikud ning koguni üheksal aastal sissekanded metsavargustest ei ole (nende üheksa aasta sisse on arvatud ka kaks aastat, mille kohta protokollid täielikult puuduvad). Teine huvitav asjaolu on see, et 1842. aastal on metsavargused toime pannud ka Sassukvere koolmeister, kes vedas metsast koju ühe koorma puid ja kolm kuuske, ning kaks kohtumeest, kellest üks viis koju samuti ühe koorma puid ja teine 24 lauda.⁹⁵ Metsavargus oli nii levinud, et 1850. aastal lasi mõis pärast nelja vargust kuulutada, et ühe koorma puude eest tuleb trahvi maksta 50 kopikat hõbedat.⁹⁶

⁸⁸ EAA.1118.1.3. L 8p-9.

⁸⁹ EAA.3112.1.2. L 13.

⁹⁰ EAA.3089.1.2. L 37p.

⁹¹ Samas, l 7p.

⁹² Samas, l 53.

⁹³ EAA.1118.1.3. L 38p.

⁹⁴ Samas, l 47p.

⁹⁵ EAA.3112.1.2. L 2p, 3p.

⁹⁶ Samas, l 21.

See pidurdas taas mõneks ajaks metsavarguste toime panemisi.

Lisaks otsestele vargusjuhtumitele leidub kohtumaterjalide hulgast, ehkki oluliselt vähemal määral, ka protokolle, mis kirjeldavad võõra vara omandamist muul moel kui vargus. Näiteks kurtsid kaks Ranna valla meest, kuidas nad olid juba kolm aastat tagasi oma tööriistad välja olid laenanud ja sinnani tagasi polnud saanud. Kui süüdistatavatele küsiti, miks nad asju õigeks ajaks tagasi ei viinud, vastasid nad, et need olid juba liiga kulunud ja vanad.⁹⁷ Pala vallas süüdistati mõisa möldrit aga selles, et ta juhusest haaras ja õige omaniku juurest putku pannud lamba kinni võttis ja oma tarbeks ära tappis.⁹⁸ Võõrast vara haarati endale ka koguni läbi väite, et esemed on neilt kunagi varem varastatud.⁹⁹ Tuli ette ka võlgade omavolilist tasa arveldamist. Sassukvere mölder Karel Roos lasi oma vankri sepp Josep Villemsonil ära rautada, kuid selle asemel, et töö eest tasuda, teatas ta sepale, et arvestab selle töö viinavõla katteks.¹⁰⁰

Lisaks võõra vara mingil viisil omastamisele, tuli ette ka pettusi ja võõra vara ekspluateerimisi. Näiteks selgus paaril korral, et ostetud loom, kes pidi "vigadeta" olema, ei vastanud siiski kriteeriumitele. Kokora vallas müüdi nii ära lehm, kellel oli auk keeles¹⁰¹ ja Pala vallas pime hobune.¹⁰² Esines ka laenatud ressursside ekspluateerimist. Karel Roos käis puude vedamiseks laenatud hobusega ka näiteks kaks korda Pihkvas ära.¹⁰³

Huvitaval kombel selgub protokollidest ka tõsiasi, et toimepandud vargust reeglina salgama ei hakatud. Vargusjuhtumeid, kus kohtualune enda süüd osaliselt või täielikult eitab, on valdada peale kokku vaid kaheksa, millest koguni viie puhul on tegemist metsavargusega. Varguste ja metsavarguste kogusummast moodustavad need kaheksa juhtumit 4%. Kohe kõike ausalt ära rääkima motiveeris süüdistatavaid ehk salgamisega potentsiaalselt kaasnev lisakaristus. See tehti Ranna valla rahvale selgeks peremees Jüri Tosso näitel, kes kahe saare, kolme haava, kahe lepa ja viieteist laua vargust "püüdis kõige viisiga salata". Talle määrati varguse ja salgamise eest karistuseks 10 lisanduvat jalapäeva mõisas.¹⁰⁴ Pala valla mees Karel Jõgeva sai aga lisaks 30 hoobile, mis ta sai heinte varguse eest ja 15 hoobile, mis ta sai selle eest, et ta esimesel korral kohtusse ei läinud kui teda kutsuti, veel 10 hoopit varguse eitamise eest.¹⁰⁵

---

⁹⁷ Samas, l 41-41p.

⁹⁸ EAA.3089.1.2. L 3p.

⁹⁹ Nt. EAA.3112.1.2. L 44p-45.

¹⁰⁰ Samas, l 47.

¹⁰¹ EAA.1118.1.3. L 38.

¹⁰² EAA.3089.1.2. L 36p.

¹⁰³ EAA.3112.1.2. L 42p-43.

¹⁰⁴ Samas, l 2p.

¹⁰⁵ EAA.3089.1.2. L 3p-4.

Veel üks huvitav asjaolu, mis protokollidest selgub on see, kui suureks hinnati varastatud asjade või põllumajandussaaduste väärtus rahas. See näitab meile, kas toime pandud vargused olid keskmiselt pigem suured või väikesed. Kahjuks ei ole kõiki vargusi kohtu poolt nii hinnatud, varastatud esemete väärtus on kirjas umbes pooltel juhtumitel, nii siis leiame keskmise väärtuse 30 juhtumi põhjal. Nii selgub, et varguste keskmine väärtus oli umbes 7,9 rubla hõbedas. Lisades siia metsavarguste andmed saame kokku 115 vargusjuhtumi käigus varastatud esemete keskmiseks väärtuseks umbes 3,2 hõberubla.

2.2 Talurahva moraalist vargusi käsitlevate kohtuasjade põhjal

Milliseid järeldusi saame eelneva info põhjal teha? Esiteks tuleb tõdeda, et ehkki on alust arvata, et protokolliraamatutesse ei jõudnud kindlasti mitte kõik vargusjuhtumid, toimus vargusi vaadeldavas piirkonnas siiski üsna vähe. Sest isegi kui kolmekordistada näiteks Kokora vallas toimunud vargused, annaks see varguste sageduseks ühe varguse 13,5 inimese kohta terve perioodi vältel. See tähendaks, et vaadeldava 19 aasta jooksul toimuks igal aastal 4,5 vargust. Keskmiselt 1097 inimesega vallas polegi seda nii palju. Samas tuleb tõdeda, et ehkki vargusi ei toimunud just tihti, siis paljude juhtumite puhul oli varastatud esemete väärtus päris suur, keskmiselt 7,9 hõberubla.

Varguste sagedus ja väärtus muutub, kui lisada vargustele ka metsavargused, kuid väga märkimisväärne on see vahe ainult Ranna vallas, kus ainuüksi metsavargusi pandi toime üks 8,3 inimese kohta 18 aasta jooksul, ehk siis 7,1 metsavargust aastas. Kolme valla varastatud asjade keskmine väärtus langeb aga samuti 3,2 hõberubla peale.

Siinkohal on oluline küsimus: miks siis varastati näiteks Ranna vallas nii palju puid ja miks 1842. aastal ei pidanud isegi koolmeister ja kohtumehed paljuks metsast koormakese puid varastada? Juhan Kahk väidab, et 1840. aastatel hakkas talurahvas omale vahendeid valimata lisaraha teenima, et saada raha talude välja ostmiseks.¹⁰⁶ Kuivõrd oli see põhjuseks üsna vaeses Kodaveres, kus 1860. aastaks oli realselt välja ostetud vaid üks talu, ei ole võimalik kindlalt öelda. Metsavargusi oleks veel lihtne seletada karge talvega, kuid ka külm kliima paista meile vastust andvat. Kõige enamate metsavarguste aastal, kui Ranna vallas protokollitud 1842. aasta veebruaris ja septembris kokku 53 metsavargust, ei olnud talv just märkimisväärselt külm. 20. oktoobril olevat temperatuur Võrus olnud -9,6 °C, kuid see eest

¹⁰⁶ Kahk. Moraalipildikesi Eesti külast. Lk 1014-1015.

2. detsembril lõõnud hoopiski välku ning sadanud lörtsi. Ülejäänud talv oli üsna vähese lumega ja pigem mõõdukalt külm. Ka 1847. aasta, mil Ranna vallas toimus 13 metsavargust, ei olnud ebaharilikult külm ja sama võib öelda 1857. aasta kohta, mil toimus 15 metsavargust. 1859. aastal, kui kolme valla peale kokku oli 27 metsavargust, oli talv aga isegi soojema poolne.¹⁰⁷

Hoopis olulisemat osa tunduvad mängivat halvad suveilmad ja neist tingitud nälja aastad. Just need paistavad olevat vähemalt mingil määral korrelatsioonis nii metsavarguste kui teiste vargusjuhtumite arvuga aastate lõikes. 1840. aastatel levis lisaks muudele Euroopa piirkondadele ka Eestis ikaldus ja nälg. See oli terav juba 1942. aastal enne lõikust, mis oli jälle üle mitme aasta olukorda leevendas. 1843. aastast 1847. aastani kestnud halb saagikus Kodavere vargustes ei paista niivõrd kajastuvat, suurim varguste hulk sellel perioodil on 1847. aasta, mil levis ka kartulimädanik.¹⁰⁸ 1841.-1847. aastani toimunud varguste puhul paistab aga silma ka see, et varguste tekitatud rahalised kahjud on suuremad, kui hilisemate varguste puhul. Ehk püüdsid Kodavere talupojad rasketel aegadel oma ostujõudu läbi varguste suurendada, sest nagu Kersti Lust konstateerib: "...polnud 19. sajandi keskpaigas toidupuudus mitte enam niivõrd looduslik nähtus, kuivõrd tulenes nappivatest sissetulekutest."¹⁰⁹

1854. ja 1855. aasta, suure põua aegsed, materjalid sellist seost varguste ja nälja-aja vahel just ei kinnita. Vargusi on nende kahe aasta peale kokku vaid 12, vaid kaks neist toimus 1854. aastal. Kas see on seletatav hea riikliku abiga? Vallakohtu materjalide põhjal see kahjuks ei selgu, sest magasilaenusid nendesse sellel perioodil fikseeritud ei ole, on üleüldse vaid paar üksikut viidet sellele, et magasile aeg ajalt võlgu jäädi.¹¹⁰

Niisiis on võimalik, et Kodaveres käidi vargil ka tõepoolest raske elu ja vaesuse, mitte ainult kasuahnuse tõttu. Selle kasuks räägib ka asjaolu, et nagu eelpool kindlaks tegime, oli sarivargaid vähe ning veel enam, varaste hulgast võib leida ka vanu naisi ja väikeseid tüdrukuid. Kolme valla peale moodustasid varguse korduvalt toime pannud inimesed kõikidest varastest 10%. Vargus oli ehk pigem ajutine abinõu. Lisaks oldi toime pandu suhtes tavaliselt ausad. Kas seda ausust motiveeris karmim karistus või isiklikud väärtushinnangud on kahjuks jällegi võimatu öelda. Talurahva hea moraali vastu räägib aga statistika sellest, mida varastati. Kõige mõistetavamad on ehk toidu ja loomasööda vargused, need moodustavad vargustest aga alla poole. Lisaks on paljud vargused toime või

¹⁰⁷ Andres Tarand, Jaak Jaagus, Ain Kallis. Eesti kliima minevikus ja tänapäeval. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu, 2013. Lk 243-244, 252-253, 266-267, 272-273.

¹⁰⁸ Lust. Võitlus näljaga. Lk 26-28.

¹⁰⁹ Samas, lk 39.

¹¹⁰ Nt. EAA.3112.1.2. L 8, 18; EAA.3089.1.2. L 18p-19.

võõra vara omastamised toime pandud juhusliku võimaluse läbi ja ei saa olla eriti seotud sellega kui rasked ajad vargal parasjagu olid – lihtsalt võimalus avanes ja seda kasutati. Talurahva moraalile hinnangut andes on oluline arvesse võtta aga ka seda, mida üks 19. sajandi Kodavere elanik ise asjast arvata võis. Vallakohtu materjalidele tuginedes on seda mõista keeruline, kuid mingid potentsiaalsed vihjed talurahva enda arvamusel siiski on. Talurahva omavahelised vargused ei tundu materjalide põhjal olevat pälvinud erilist mõistmist. Kuid kas võib näiteks metsavarguste suur hulk ning asjaolu, et paaril üksikul korral on metsavarastena ära märgitud ka talurahva ühiskonna vääriskamaid liikmeid, viidata sellele, et puude vargus mõisa metsast ei olnud midagi, millele talurahvas tervikuna viltu vaatas? Lisaks kas võib mõisavarguste vähesus viidata sellele, et ka mõisavarguste toimepanijaid kuidagi hukka ei mõistetud? Ei ole põhjust neid kahte võimalust välistada. Seda, väidet toetab ka Juhan Kahk, kes toob välja eestlaste suulist pärimust, mille kohaselt mõisast võetud asja ei loeta varguseks.¹¹¹

---

¹¹¹ Kahk. Moraalipildikesi Eesti külast. Lk 1015.

3. KODAVERES TOIME PANDUD VÄGIVALLATEGUEDEST

3.1 Vägivallategusid käsitlevate kohtuprotokollide sisust

Et vägivallategude iseloomu mõista, teeme pilguheite neid kirjeldavatele protokollidele. Alustame kergematest vägivalla juhtumitest, esmalt lükkamistest ja tõukamistes. Nagu juba mainitud toodi selliseid juhtumeid ette pigem vimma või solvumise tõttu. Kusjuures ühel korra väitis kaebaja tegelikult, et teda oli pekstud, kuid protokollis väideti, et süüdistatav oli teda pigem tõuganud.¹¹² Ühel korral jõudis tõukamine kohtu ette aga ka seepärast, et naisterahvas, keda lükati, murdis kukkudes enda väitel oma käe. Kuid seda kaebust ei võtnud kohus meile teadmata põhjustel tõsiselt.¹¹³

Avaliku korra rikkumisi, millega ei kaasne kaklusi, löömisi ega peksmisi, on Kodaveres protokollitud väga vähe, kuid nende juhtumite puhul on eranditult süüdlasteks kas kõrtsis alkoholi pruukinud mehed, kes liigsest vägijoogist tingituna teistega riidu otsivad ja kõrtsi ust lõhuvad kui neid välja visatakse.¹¹⁴ Või on süüdi noored poisid, kes öösel ringi hulguvad, koolmeistrit nalja pärast kiviga viskavad ja majade akende all magajaid sõimavad ja häirivad.¹¹⁵ Huligaanitsemist tuli samuti ette harva, ilmselt seetõttu, et huligaanitsemise käigus rikutud ese tuli tavaliselt kinni maksta. Näiteks katki löödud püssi eest pidi süüdlane maksma koguni seitse hõberubla ja 50 kopikat,¹¹⁶ kalameeste võrke lõhkunud peremeestele läks nende tegu maksma üheksa rubla ja 50 kopikat.¹¹⁷ Kadrina veski tammis vee maha laskmises süüdistatav noor poiss tundub aga protokollide järgi küll karistusest pääsevat, kuna ta teo sooritamist ei tunnistanud ja kohtumehed seisukohta võtta ei suutnud.¹¹⁸

Nagu tõukamisigi, on ka löömisjuhtumeid tavaliselt kirjeldatud üsna napisõnaliselt. Tuleb ette juhtumeid, kus väidetakse lihtsalt, et süüdistatav olevat kedagi ülekohtuselt ja ilma asjata löönud või täpsustatakse, kus löömine oli toimunud, harvemini kirjeldatakse löömisest tekkinud vigastusi. Mõnel üksikul juhul on tegemist juba aga tõsisema juhtumiga, mis on kaasa toonud ka pikema kohtuprotsessi. Nii on koguni veidi üle nelja lehekülje

¹¹² EAA.1118.1.3. L 59.

¹¹³ Samas, l 68p.

¹¹⁴ EAA.3112.1.2. L 39p; EAA.1118.1.3. L 26.

¹¹⁵ EAA.3089.1.2. L 54-54p; EAA.1118.1.3. L 59.

¹¹⁶ EAA.1118.1.3. L 54.

¹¹⁷ Samas, l 48.

¹¹⁸ EAA.3112.1.2. L 20-20p.

protokolliraamatus pühendatud juhtumile, kus peakohtumees Juhan Villemsohn oli löönud naist, kes oli kolmandat kuud rase ning kes end pärast löömist 15 päeva haigena oli tundnud nagu seda kohtule Kadri abikaasa, Märt Joost rääkis. Vägivallateo põhjuseks oli asjaolu, et löömise ohver Kadri Nõmm, kohtumehe, kes kütise laotamisel töid juhatas, käsku kuulnud polnud ning kohtumees oma kannatuse kaotas ja teda löi. Kuna Nõmm selle vastu protesti osutas, löi kohtumees teda veel. Kokku löi kohtumees Kadri Nõmme väikese pajuviitsaga kaheksa korda. Villemsohn väitis ülekuulamisel ka seda, et kuna Kadri oli peaarst, ei saanud ta ka aru, kas tegemist on noore tüdruku või täiskasvanud naisega ega ei teadnud ta ka, et see keda ta lööb rase on. Juhtum läks lõpuks kihelkonna kohtusse.¹¹⁹

Nende väheste kaklusjuhtumite puhul, mis Kodavere kolmes vallas kohtu ette on toodud, on kakluse asjaolud aga seletatud. Kaklusi võis ette tulla kus iganes. Näiteks siis kui talurahvas üheskoos, kohtumehe Toomas Viljuse juhatamise, teehitusel oli, tekkis kaklus selle sama kohtumehe ja Jaak Vilde vahel. Tüli põhjustas see, et kohtumees töö tegijaid varguse eest noomis ja Jaak Vilde sellele noomimisele sõimamisega vastas. Selle peale Viljus omakorda löi Vildet, kes nii veelgi rohkem ägestus ja kohtumeest omakorda lööma hakkas.¹²⁰

Kaklustele aitas loomulikult kaasa ka alkoholi pruukimine. Nii juhtus ka Aleksander Petersohni ja Taavet Petersohni tüli puhul (juhtumist ei selgu kuidagi, et kaks meest omavahel suguluses oleks). Tüli tekkis viili pärast, mille Aleksander kellelgi kolmandal osapoolel oli lasknud omale linnast tuua, kuid mille Taavet oli ise ära ostnud kui see viil linnast kohale saabus. Aleksandri väitel salgas Taavet viili võtmist, kui ta seda temalt ära osta tahtis. Nad läksid tülli ja kui Taavet hakkas Aleksandrit oma kodust välja ajama, hammustas Aleksander Taavetit käest. Nii see asi mõneks ajaks ka jäi, kuni mehed Kokora kõrtsis kohtusid ja kaklema läksid.¹²¹

Nagu kaklused, olid ka peksmised spontaanse loomuga. Ette kavatsetuna tunduvaid peksmisi esines ääretult harva. Ainsaks näiteks käsitletavast perioodist on juhtum, kus nekrutiks valitud Karel Nõlik kurdab, kuidas öösel tüdruku juures olles olid kolm poissi teda kinni hoidnud ja kaks tüki peksnud.¹²² Pigem meenutavad peksmisjuhtumid Märt Reinomäe ja Adam Suitsu konflikti, kus peksmine sai alguse sellest, et Reinomägi kogemata Suitsu lamba alla ajas. Siis läksid mehed vaidlema, seejärel kaklema ja asi lõppes Reinomäe peksmisega, kuna Adam Suits Reinomäest füüsiliselt üle oli.¹²³ Mõne peksmise

¹¹⁹ Samas, l 4-6.

¹²⁰ EAA.1118.1.3. L 10p.

¹²¹ Samas, l 31p.

¹²² EAA.3089.1.2. L 16.

¹²³ EAA.1118.1.3. L 82-82p.

puhul olid osapooled tülis juba varem ning konflikt ei kulmineerunud mõne kindla sündmuse tõttu, vaid pigem ühe osapoole otsuse läbi oma viha välja elada. Näiteks Hans Kõrv sai Tartus laadal olles Toomas Halliku ja Jüri Karro käest peksa teadaolevalt ilma eelnevate provokatsioonideta.¹²⁴

Peksmised võisid olla kergemat sorti, kohati tuleb ette isegi selliseid juhtumeid, kus kohtusse esitatakse kaebus peksmise kohta, kuid kohus teeb kindlaks, et päris peksmiseks toimunud nimetada ei saa. Samuti tuleb aga ette ka päris jõhkraid peksmisi. Üks sellistest on juhtum Kokora vallas, kus tühine vaidlus viina üle viis selleni, et Toomas Hallik vihastus, ohvrit, Jüri Märtinit, neli korda vastu pead löi, küünlad laualt maha löi ja siis pimedas kõrtsis Märtinit jalaga edasi peksis. Peksmisele saabus lõpp, kui ohver maast abi hüüdma hakkas ja üks teine kõrtsi külastaja Halliku tema juurest eemaldas. Ohvrile olid tekitatud väga tõsised vigastused, tema juuksed olid peas lahti olnud ja ka tema "küljeluu olid sisse löödud".¹²⁵

Peksmistena käsitleti ka juhtumeid, kus inimesi oli mõisateenijate poolt ebaõiglaselt karistatud. Näiteks trahviti mõisa meistrit selle eest, et ta Jüri Tedret nuhtles, selle eest, et ta oli käinud territooriumil, millel liikumist mõis oli keelanud. Lisaks viis meister Tedre ka mõisavalitsuse juurde, kus teda veel nuheldi. Selle kõige eest, pidi mõisa meister Tedrele maksma valurahaks ühe rubla ja 50 kopikat hõbedas.¹²⁶ Kuid selliseid ebaõiglase karistamise juhtumeid oli kokku aga vaid kaks.¹²⁷

Lisaks inimeste peal toime pandud vägivallategudele, on protokollidest võimalik leida ka kolm juhtumit, kus kannatanuteks on hoopis teist liiki elusolendid. Ühel juhul oli karjapoiss lehmale jala kiviga katki visanud,¹²⁸ teises juhtumis oli süüdistatav, põhjustel mida protokollis pole seletatud, teise mehe hobusel silma vigaseks peksnud,¹²⁹ ning kolmanda juhtumi puhul on tegemist ainsa perioodi jooksul protokollidest läbi käinud tahtliku tapmise juhtumiga (ühel juhul on veel kirjas, kuidas mees peab tasuma hobuse, eest kuna ta oli ta "ära tapnud",¹³⁰ kuid selle puhul ei saa kindel olla kas tegemist oli tahtliku teoga). Nimelt olid viis poissi Pala vallas peremees Jaan Kangru koera laupäeva öösel ära tapnud.¹³¹

Protokollitud on ka kolm perevägivalla juhtumit. Ühel juhul tõi süüdlase, Jakov Simenovi, kohtu ette Kallaste kohtumees, kes andis kohtule ülesande meest "halva elu pärast

---

¹²⁴ Samas, l 70p.

¹²⁵ Samas, l 62p.

¹²⁶ Samas, l 28.

¹²⁷ Samas, l 28, 59p, 61p.

¹²⁸ Samas, l 36.

¹²⁹ EAA.3089.1.2. L 22.

¹³⁰ Samas, l 8.

¹³¹ Samas, l 30p-31.

karistada". Jakov Simenov oli jooles olekus oma naist, ema ja lapsi peksnud ning ka maja riistad viha hoos katki teinud. Seda kõike oli pealt näinud ka mõisavalitsus.¹³² Ka Ivan Tillipovi peale esitas kaebuse keegi teine kui ohver. Nimelt Kallaste küla pottsepp teatas kohtusse, et Tillipov oli oma naist kahe naelase kaalupommiga peksnud ning pärast, keset jaanuari kuud, enam mitte tuppa lasknud. Lisatakse, et tegemist ei ole esimese korraga, kui Tillipov sel viisil oma naist kohtleb.¹³³ Kolmas juhtum on ainuke, kus ohver ise lähisuhte vägivalla toimumisest kohtule teada annab, andes veelgi põhjust arvata, et lähisuhte vägivalla juhtumeid rohkem ette tuli, kui neid protokolliraamatusse jõudis. Nimelt tuli Märt Tosso lesk ja Karel Tosso ema kohtusse, kuna poeg teda "reha varrega peksnud ja maha löönud" oli.¹³⁴

Vaimse vägivalla juhtumid annavad meile kõnekat informatsiooni talurahva enda hoiakute kohta. See, milliseid sõnu teiste vastu verbaalsel rünnakul kasutati annab meile selgelt mõista, milliseid inimesi talurahvas ei sallinud. Mõistagi selle inimese kohta, keda sõimati, me usaldusväärset infot ei saa. Naisterahvaid kutsuti pea alati "litsideks", nii meeste kui naiste kohta tundub levinud sõna olema ka "varas". Ühel juhul kaebas Kokora mees kohtus, et tema kohta oli öeldud "röövel, mõrtsukas, prohvus ja kõik niisugused halvad sõnad",¹³⁵ ühes teises juhtumis on üht meest sõimatud ka "lihunikuks".¹³⁶

Erinevalt sõimamisjuhtumitest, mis on üsna napolisõnalised, on laimamisi üldiselt hästi protokollitud ning need annavad meile oluliselt rohkem olulist infot talurahva moraalsuse kohta. Laimamise juhtumite juures paistab silma asjaolu, et enamuses on kohtu ette jõudnud juhtumid, kus laimatava rollis on kas mõni koolmeister, mõisateener, kõrtsimees või vähemalt mõni peremees. Sellest saaks järeldada, et teiste parema järje või vähemalt parema sotsiaalse staatuse tõttu ollakse valla autoriteetsemate inimeste peale kadeda ning levitatakse suurest kiusust nende vastu laimu. Või on võimalik, et kuulujutte levis ka saunikute ja sulaste kohta, lihtsalt nemad ei pidanud vajalikuks minna tühja jutu tõttu kohtusse oma aega raiskama.

Laimujutud kippusid olema suhteliselt võrtsika sisuga. Näiteks Kodavere kõrtsimees Märt Reinomäggi ja Juhan Peetso kaebasid Karel Mässu peale, kuna too nende kohta juttu levitas, et Reinomäggi ja Peetso ühe "oina varastanud ja Kallate küla naistele ära müünud hooramise pärast". Karel Mäss oli kohtus tunnistanud, et naiste ja laste käest seda juttu

---

¹³² EAA.1118.1.3. L 74.

¹³³ Samas, l 73.

¹³⁴ EAA.3089.1.2. L 39.

¹³⁵ EAA.1118.1.3. L 63p.

¹³⁶ EAA.3112.1.2. L 17p.

kuulnud.¹³⁷ Jakob Jürjensohn oli laimujutu levitamise eest kohtu ees koguni kahel korral. Ühe korra koolmeister Tõnno Annuki kohta kuulujutu levitamise eest. Nimelt pidavat koolmeister "hooradega ümber käima", seda oli Jürjensohn kuulunud Sassukvere koolmeistri Märt Tollmanni ja ühe hooraks nimetatud naise õe ja tolle mehe käest. Et pika ülekuulamise järel ei selgu, et kuulujutt päris väljamõeldis oleks, ei oska vallakohus ka kedagi trahvida ja koolmeistri initsiatiivil läheb asi kihelkonna kohtusse.¹³⁸

Johan Nukka oma naisega said aga trahvitud teistmoodi laimu eest. Nad olid rääkinud kuidas nad võiks teha nii, et mõisa opman mõisavalitsusest lahti lastaks ja samuti ka metsavaht, keda nad süüdistasid sisuliselt metsavarguses. Metsavaht pidi nimelt nende saunikuga läbi käima ja laskma tal palju korve punuda.¹³⁹ Jakob Jürjensohn aga tuli ise kohtusse jutuga, mis seal laimuks tembeldati ja mille eest tal tuli lõpuks maksta kolm rubla hõbedat trahvi. Ta oli nimelt väitnud, et Omedu Kõrtsimees, Johan Meinert, on palkanud viis meest kolme hõberubla eest talle peksta andma.¹⁴⁰

3.2 Talurahva moraalist vägivallategusid käsitlevate kohtuasjade põhjal

Kui varguste põhjal talurahva moraalile hinnangu andmine on pigem keeruline, siis vägivallajuhtumite põhjal on lähenemine üsna sirgjooneline – mida vähem neid on, seda parem. Ainsaks takistuseks on jällegi ikka see, et kohtumaterjalid ei kajasta kõiki juhtumeid ning osade juhtumite puhul annavad protokollid toimunu kohta liialt vähe informatsiooni. Sellest mööda vaadates keskendumine veel siiski vägivallategude sagedusele Kodaveres. Nende juhtumite sagedus oli vallati erinev, hindame sagedust kõrgeima vägivaldsustasemega Kokora valla järgi. Keskmiselt 1097 elanikuga Kokora vallas, kus toimus 2,2 vägivallategu igal aastal, üks iga 26,1 inimese kohta. Kui arvestada ka sellega, et 61% kõikidest vägivallategudest olid sellised, mille käigus tekitati kehalisi vigastusi, saame need 2,2 vägivallategu jagada ka raskuse järgi. Niisiis toimus Kokora vallas umbes 0,9 kergemat ja 1,3 raskemat vägivallategu aastas. Kui vaadata kõigi kolme valla andmeid siis toimus piirkonnas igal aastal umbes 4,2 vägivallategu, millest kergemad olid 1,7 ja raskemad 2,5. Kuna raskemate vägivallategude alla loeme siinkohal ka löömisi, ei olegi pilt nii tume, kuid loomulikult pole vägivalda kunagi ka liiga vähe.

¹³⁷ EAA.1118.1.3. L 27.

¹³⁸ EAA.3112.1.2. L 52p-54.

¹³⁹ EAA.3089.1.2. L 34.

¹⁴⁰ EAA.3112.1.2. L 47p.

Vaadeldes vägivaldtegevuste iseloomu, paistab silma talurahva impulsiivne käitumine. Konflikti tekkides tundus olevat tavaline teist osapoolt sõimama hakata, teda tõugata või lüüa. Näiteks kohtumees Juhan Villemsohn hakkas Kadri Nõmme lööma, teadmata isegi, kes see on, keda ta lööb. Löömise tagajärgedele löömise hetkel ei mõeldud. Samuti sai vägivaldne tegutsemine tavaliselt alguse millestki tühisest ja tüliküsimused oleks kindlasti saanud lahendada ka diskussiooni käigus ning rahumeelse arutelu nurjudes oleks saanud juhtumi kohtu ette tuua, enne rusikate käiku laskmist. Vägivaldsusele aitas pahatihti kaasa ka alkoholi tarvitamine. Alkoholi mõju all saadeti korda ühed jõhkrimatest tegudest. Talurahva impulsiivne käitumine on vägivaldtegevuste puhul ühest küljest vaadates ka leevendavaks asjaoluks, seepärast, et vägivaldtegevusi, mis ei toimunud äkilise vihastumise tõttu, vaid pigem kalkuleeritud otsusest kellelegi viga teha, tuli ette vähe. Musteimaks näiteks on siinkohal küll tapetud koera juhtum, kuid jällegi tuleb tõdeda, et õnneks tuli loomade vastast vägivalda ette väga harva.

Talurahva maailmapildist räägib palju ka selles peatükis välja toodud trahvistatistika, mis lubab arvata, et naiste vastu suunatud vägivaldtegevuste vaadati kohtus leebemalt ja samas ülejäänud talurahvast veidi autoriteetsemate inimeste vastu suunatud tegudesse suhtuti karmimalt. Nii olid naiste kallal vägivaldtegevuste karistused kohati arusaamatult leebed ning naiste juttu võeti väiksema tõenäosusega tõsiselt ning olulise vahe suhtumises tõi kaasa meessoost eestkostja, näiteks abikaasa kohalolek. Samas näiteks autoriteetsemate inimeste laimamise eest olid trahvid jällegi karmid, viidates kohtumeeste soovile kaitsta sotsiaalset eliiti. Protokollid võivad viidata ka sotsiaalsele hõõrumisele selle nii öelda eliidi ja ülejäänud talurahva vahel.

Talurahva enda arvamus väljendub kõnekalt ka vaimse vägivalda juhtumites. Sõimusõnad ja laimujuttude sisu annavad meile aimu sellest, mida talurahvas pidas moraalituks. Jakob Jürjensohni juhtum tellitud peksmisest ja sõnade "mõrtsukas" ja "lihunik" kasutamine sõimusõnadena annab aimu sellest, et vähemasti jõhkra füüsilise vägivalda tarvitamist ei peetud talurahva seas kuidagi normaalseks. Veel annavad sõimusõna "lits" ja mitmed võrtsikad kuulujutud meile alust arvata, et üleliia vabameelne seksuaalelu ei olnud samuti midagi, mida võiks talurahva seas normiks pidada. Vastu pidi, kes oma mainet kuidagi kahjustanud oli, võis õigusega karta vähemalt mingil määral tõrjutust või talurahva pilget.

4. KODAVERE TALURAHVA PEREKONDLIKEST SUHETEST

4.1 Peresuhteid käsitlevate kohtuprotokollide sisust

Maise vara üle tekkis tülisid nii õdede-vendade, kui emade ja poegade, isade ja väimeeste vahel. Ka summad, mis olid vaidluse aluseks, ulatusid 100 hõberublast kolme rublani. Näiteks ühel juhul nõudis mees oma poja lesknaiselt tagasi oma kadunud pojale enne abielu antud 100 hõberubla¹⁴¹ ning ühes samalaadses juhtumis nõudis mees oma väimehelt tagasi seda, mis tema tütre kaasavarast surma hetkeks veel järgi oli. Viimase juhtumi puhul tuli seejuures välja, et saada oligi vaid üks rubla ja 40 kopikat.¹⁴² Kahe juhtumi puhul on tegemist ema ja poja vahelise konfliktiga. Karel Tosso ema pöördus kohtu poole seepärast, et tema poeg ei andnud talle lehma, mis ta välja valinud oli, kuigi emal oli õigus lehma nõuda. Kohus lepitaski olukorra sellega, et käskis lehmarahas välja maksta.¹⁴³ Joosep Nõeliku suhted emaga paistavad samuti halvad olnud olevat, sest vara üle tekkis tüli seepärast, et ema oma poja juurest välja tahtis kolida.¹⁴⁴ Jakob Kurss läks tülli aga oma kasuisa, Karel Kursiga. Jakobi päris isa Märt Kurss, oli tema kasvatamiseks andnud 50 paberrubla ning nüüd kui Jakob oli saanud 20. aastaseks ning kasuisa talle sepa ameti selgeks oli õpetanud, tahtis ta seda raha kätte saada. Karel Kurss olevat aga vaene ja nii ei olnud tal kasupojale anda muud kui üks hõberubla ja uus kuub.¹⁴⁵

Peresisesed võlatülid keerlesid samuti nii suuremate kui väiksemate rahasummade ümber. Väiksemate võlgade puhul lepitati kohtus kiirelt ära ning mõnel juhul tekib küsimus, et miks üldse juhtum vallakohtusse jõudis. Ühel juhul oli näiteks Laar Kukk oma vennale võlgu 15 rubla paberis – suhteliselt väike summa, mille nõudmise peale võlgnik ka sugugi ei protesteerinud ning vennad said ära leppida.¹⁴⁶ Võib arvata, et need juhtumid olidki erandid ja reeglina väiksemad peresisesed võla nõudmised nii kaugele ei jõudnud. Ka suuremate võlgade puhul võib konstateerida, et neid kas ei tulnud eriti ette või suudeti neid pigem peresiseselt ära lahendada ilma kohtu ette toomata, sest ka suuremaid võlatülisid on protokollitud vähe. Ühel juhul on protokollitud juhtum, mille tõi kohtu ette perekonda mitte kuuluv isik, kuid mis sisaldas endas peresisest võlatüli. Nimelt oli Joosep Mets laenanud

¹⁴¹ EAA.1118.1.3. L 22p.

¹⁴² EAA.3089.1.2. L 45p-46.

¹⁴³ Samas, l 43.

¹⁴⁴ Samas, l 44p.

¹⁴⁵ EAA.3112.1.2. L 13.

¹⁴⁶ EAA.3089.1.2. L 6p.

Jüri Lepale 50 hõberubla. Seda raha kasutas Jüri omakorda oma isatalu, kus tema vend Jaan oli peremees, tarbeks. Hiljem olevat Jaan Jüri talust minema ajanud ning keeldus Jürile ka talusse panustatud 50 rubla tagasi maksmast. Kusjuures Jüri oli nõus oma saamata jäänud pärandusest loobuma ja vennaga ära leppima, kui Jaan Joosep Metsale selle summa ära tasub.¹⁴⁷ Nii leidubki kolme valla protokollidest vaid üks suurem peresisese võlatüli juhtum, mis on kohtusse toodud ka pereliikme enda poolt.

Nimelt toimus Pala vallas järgmine, eelmist tüli mitmeti meenutav, peretüli: Jaak Velt oli oma vennale Jürile andnud ühe hobuse, mis oli maksnud 43 hõberubla. Vend ei tahtvat hobust aga kuidagi kinni maksta ning põhjus seisnes selles, et tegelikult sai hobune kolmandale vennale Tõnisele, kes sel ajal peremees oli olnud. Lugu lahenes ajutiselt sellega, et kuigi kohus ei näinud Jürit selleks kuidagi kohustatud olevat, maksis Jüri Jaagule 10 hõberubla ning jättis 33 rubla Tõnise maksta.¹⁴⁸ Umbes nelja aasta pärast olid need 33 hõberubla aga ikka maksmata ning kuna Tõnis Velt oli vahepeal ära surnud, nõudis Jaak Velt seda raha oma vennapoja Jaani käest. Et too keeldus raha maksmast ning Jaak ei olnud nõus rahanõudest loobuma, olid osapooled omavahel lootusetult tülis ning juhtum anti kihelkonna kohtu arutada.¹⁴⁹

Kui Tõnis Veldi poja Jaani ja Jaak Veldi tüli välja arvata, siis jätavad võla juhtumid, erinevalt pärimistülidest, siiski mulje, et osapoolte eesmärgiks on tülile lahendus leida ning ära leppida. Nii oli Jüri Lepp nõus loobuma oma päranduseosast, kui tema vend maksab kinni võla, mis oli Jürile tekkinud venna talu aitamise läbi, samuti maksis Jüri Velt oma vennale 10 hõberubla kolmandale vennale antud hobuse ostu võla eest, kuigi seda ei nõudnud ei vend ega kohus. Väiksemate summade puhul on tavaliselt märgitud, et osapooled kohtus ära leppisid.

Perekondade sisesed mittevaralised tülid jõudsid jõudsid kohtusse aga mõistagi veelgi harvem. Kohtusse oli juhtum vaja viia juhul, kui pereliikmed soovisid välja kolida. Nii tuli näiteks Madis Lepp kohtu ette kaebusega, et tema vend Jüri ja tolle naine temaga kogu aeg tülitsevad ning, et just vennanaine seda tüli provotseerib. Seepärast tahtis Madis venna juurest välja kolida ja kohus mõistis talle välja 1/3 talu varandusest.¹⁵⁰

Moraali uurimiseks annavad olulist infot ka abielulahutused. Lahutamine ei olnud 19. sajandi talurahva seas veel väga levinud tavaks, nii on Kodavere kolme vallas nende 19 aasta jooksul protokollitud vaid kaks lahutust. Vaatame neid põhjuseid, miks taheti oma

¹⁴⁷ EAA.3112.1.2. L 28p.

¹⁴⁸ EAA.3089.1.2. L 23.

¹⁴⁹ Samas, l 31p.

¹⁵⁰ EAA.3112.1.2. L 45-45p.

kooselu lahutada. Laar Kallast ja tema naine Anne lahutasid näiteks seetõttu, et nende majapidamine oli väga halval järjel ja naine sellise eluga leppida ei tahtnud. Naine oli nõus mehe juurest ära kolima nii, et viimane talle midagi kaasa ei anna, et ainult "omast mehest peaks ära pääsema".¹⁵¹ Märt Lauri ja tema naine kostsid kohtu ees aga lihtsalt, et "nende abiellu kokku elamine ei sünni". Nende kahe aastane laps jäi seejuures ema juurde, kuid isa pidi tema toitmise eest hoolitsema kuni poisi 14. aastaseks saamiseni.¹⁵² Jakob Haavakivi ja tema naise Mari abiellu lõppes aga naise mitmekordse abiellu rikkumise tõttu. Kogukonna kohus olevat naist sellise käitumise eest juba ka mitu korda noominud.¹⁵³

Talurahva mõttemaailma avamiseks heidame pilgu ka kasulaste võtmise juhtumitele. Mõne juhtumi puhul on selge, et kasulaps võeti selle pärast, et laps oli orvuks jäänud. Näiteks Joosep Kukkk võttis enda kasvatada Madis Ploomi poja Joosepi ning kogukond lubas esimesed neli aastat Kukke selles aidata, andes igal aastal kaks vakka rukkeid ja ühe vaka otre. Mingeid tingimusi kasuisal kasulapse võtmisega polnud.¹⁵⁴ Päris tingimusteta ei olnud aga Märt Annuka poja Jüri võtmine Jüri Käärde kasulapseks. Jüri Annuka pidi kasuisa juures tegema seitse aastat ilma palka saamata tööd "nõnda kui laps oma isa juures" ning kui ta vallakooli lõpetab, peab ta kasuisa tallu sulaseks edasi jääma.¹⁵⁵ Erinevalt eelnevast juhtumist ei selgu vallakohtu protokollidest täpselt, miks Jüri Annuka kasulapseks anti – vanemate surmale viitavad protokollid puuduvad. Samalaadne juhtum leidis aset ka Kokora vallas, kus isa Mihkel Viljus andis oma poja Peetri oma venna Peeter Viljuse kasulapseks, "selle viisiga, et peab venna pojaks ka jääma".¹⁵⁶ Ühel teisel juhul võtab Juhan Reinold oma kasulapseks oma sugulase Jüri Lepa, keda ta ka juba 12 aastat kasvatnud on, kuna Jüri orvuks oli jäänud. Et mehel endal lapsi polnud, tahtis ta oma varanduse kasupojale jätta.¹⁵⁷ Positiivset tooni lisavad talurahva peresuhetesse ka kaks nekruti kohustustest välja ostmise juhtumit. Ühe juhtumi puhul toimus nekrutist välja ostmine justkui mööda minnes. Jaan Otsa läks vallakohtusse oma pojale Märdile passi küsima, kuid kuna Märt oli nekrutikohuslane, ei saanud talle passi väljastada. Nii maksis Jaan Otsa 100 rubla hõbedat vallalaekasse ja lubas hiljem ülejäänud 200 ka ära maksta, et oma poeg nekrutikohustusest vabaks osta.¹⁵⁸ Otto Kittaski poja Jakobi nekrutist välja ostmise Kittaskite pere jaoks nii lihtne ei olnud. Selle jaoks võeti Juhan Reinoldilt 238 hõberubla laenu, mida Jakobi isa ja

---

¹⁵¹ EAA.1118.1.3. L 14.

¹⁵² Samas, l 24p.

¹⁵³ EAA.3089.1.2. L 1, 4p.

¹⁵⁴ Samas, l 50.

¹⁵⁵ EAA.1118.1.3. L 7.

¹⁵⁶ Samas, l 12p.

¹⁵⁷ EAA.3112.1.2. L 33.

¹⁵⁸ EAA.1118.1.3. L 40p.

kaks venda lubasid aidata ära maksta. Veel lubati ka, et kui nad seda summat Juhan Reinoldile ei suuda ära tasuda, siis oksjoni läbi saab mees siiski oma raha kätte. Selleni asi aga ei jõudnud, sest kahe aasta pärast olid kohtumehed teinud protokollile märke selle kohta, et kogu raha makstud on.¹⁵⁹

4.2 Talurahva moraalist peresuhteid käsitlevate kohtuasjade põhjal

Kodavere vallakohtu protokollide põhjal võib talurahva peresuhete kohta teha mitmeid järeldusi. Esiteks on märgiline see, et peretülisid puudutavaid protokolle on väga vähe. Ehkki sellest ei saa teha järeldust, et pered olid reeglina harmoonilised ja ühtehoidvad, saab neist järeldada, et talurahvas eelistas, et nende pereküsimused ei oleks terve küla või valla arutada. Tihtipeale oli kohtusse tulemise põhjuseks asjaolu, et mingi varanduslik küsimus või juriidiline toiming tuli kohtu poolt fikseerida. Suuremate tülikäsimuste puhul ning suhete järsu halvenemise korral tuldi loomulikult suurema tõenäosusega kohtusse, kuid ka selliseid juhtumeid on protokollitud vähe.

Samas, üheks põhjuseks, miks ka väiksemad peretülid aeg ajalt veel kohtu ette jõudsid, oli see, et sellest, mis õigusega arvati endale kuuluvat, ei oldud alati nii sama lihtsalt valmis loobuma. Võttes arvesse Kodavere üldist majanduslikku tausta võib oletada, et raske oli kõigil ning seetõttu ei olnud vahet, kas sulle oli võlgu pereliige või keegi võõras – oma õigust varale nõuti siiski. Lisaks sellele, ei pruukinud kõigi pereliikmete vahel olla ka väga tugevaid emotsionaalseid sidemeid. Nendel puhkudel oli varanõue tavaliselt ka jõulisem ning teise osapoolega vähem arvestav.

Veel paistab silma see, et tõenäoliselt juhul kui peresuhted olid muidu üldiselt head, ei soovitud oma perega tülisse jääda, isegi kui tüli oli kohtu ette jõudnud. Mõlema konfliktis oleva poole huviks oli siiski ka lepituse leidmine. Seda kõike arvesse võttes paistab taluperet iseloomustavat ka praktiline mõtlemine. Ehkki näiteks lepituse otsimist võis ajendada ka emotsionaalne side, oli ka sellel praktiline pool. Pereliikmed olid need, kes toetasid üksteist rasketel aegadel ning kokku hoides oli lihtsam kõigil. Talurahva praktilisus väljendub tugevalt kas kasulaste võtmisega seotud protokollides. Ehkki tuli ette ka seda, et kasulaps võeti enda juurde puhtalt heast südames, kuna orvuks jäänud lapsel muidu kuhugi minna ei oleks olnud, tuli ette ka palju pragmaatilisemaid otsuseid kasulapse võtmisega

---

¹⁵⁹ EAA.3112.1.2. L 28.

seoses. Kui enda talus oli töökäsi küll, kuid venna omas polnud neid jällegi kuskilt võtta, siis oli praktiline oma poeg talle kasulapseks anda, eriti juhul kui vennal ka pärijat ei olnud. Sellisest korraldusest võitsid kõik ning samasugune tehing ei olnud välistatud ka inimesega, kes ei olnud pere liige. See ei tähenda, et isa oma lapsest ei hoolinud või, et talurahvas vanemaarmastust ei tundnud, lihtsalt praktilisus ning perekonna jätkusuutlikus tunduvad olevat olnud olulisemad väärtused kui õrnemad tunded.

Ka abielulahutuste vähesust on võimalik seletada talurahva praktilise mõtlemisega. Ühelt poolt on võimalik, et lahutusi tuli ette nii vähe seetõttu, et lahutus oli üldse talurahva seas uudne ning vähelevinud. Lisaks on lahutus aga tihtipeale ka ebapraktiline, kuna sel juhul peab ressursse hakkama uuesti ümber jaotama. Nii annavad mõned protokollid aimu sellest, et tavaliselt jäid isegi abielud, kus vastastikune sümpaatia oli täielikult kadunud, ikkagi püsima. Vaid kahel korral tuli Kokora, Pala ja Ranna vallas ette lahutusi truudusemurdmise või sümpaatia kadumise tõttu.

Kuigi praktiline mõtlemine paistab üles kaaluvat peresuhete emotsionaalset poolt, ei saa väita, et see hoopiski puudus. Seda demonstreerib meile eriti hästi eelpool kirjeldatud nekruti kohustustest väljaostu juhtum, kus kohuslase terve pere pingutas selle nimel, et valla laekasse 300 hõberubla sisse saaks makstud. Seda, et pere selle nimel ka pingutama pidi, näitab see, et algselt võeti selle koormise maksmiseks võlgu ning, et seda maksti tagasi kahe aasta vältel. Samuti väljendub talurahva empaatia ka kasulaste võtmiste juhtumites ning ka protokollides, kus üksteisele anti märkimisväärseid laene.

KOKKUVÕTE

Läbi Kodavere kihelkonna Kokora, Pala ja Ranna 1841.-1860. aasta vallakohtu protokollide jõudis meieni vahetu ja ilustamata pilt talurahva elust selles suhteliselt vaeses, väikeste talude ja väheviljakate põldudega piirkonnas, Peipsi järve ääres. Enese alalhoidmise vajadus, mis moraalseid kaalutlusi kõrvale lükkas, peegeldus nii vargusjuhtumites kui ka peresuhteid käsitlevates juhtumites. Varastamine oli talurahva arvates, mõisavargustele küll erandit tehes, kindlasti vale. Kuid ka talupoegade vahelisi vargusi tuli siiski ette, ehkki valdade rahvaarvu silmas pidades, toimus neid üsna vähe. Korrelatsioon varguste ja nälja-aastate vahel näitab, et vargusi pandi osalt toime hädavajadusest, suur osa vargustest olid toime pandud aga ka juhusliku võimaluse avanemise tõttu ning võimalust oma olukorra kasvõi vähesel määral parandamiseks ilmselt ka kasutati. Selliseid võimalusi teistelt talupoegadelt varastada aga otseselt ei otsitud – sarivargaid oli talurahva hulgas vähe. Väiksemaid süümepiinu, kui otseselt varastamisel, tunti laenatud asjadest viimase välja pigistamisel. Samas aga oli talurahvas varguse või võõra vara ekspluateerimisega vahele jäädes reeglina ausaks ülestunnistajaks, oma tegude eitamine ei olnud väga levinud.

Ka peresiseste varaliste küsimuste lahendamisel ei olnud osal talurahvast ilmselt lihtsalt võimalik võlgasid unustada või loobuda nõudmistest oma päranduseosale. Nii tekkis ka perekondade siseseid tülisid, ehkki juhtumitest ilmneb siiski ka selge soov oma perega häid suhteid hoida. Selliseid tülijuhtumeid ei ole vaatluse all olevates valdades protokollitud väga palju. Ühest küljest näitab see talurahva hoolimist privaatsusest, teisest küljest aga ka seda, et peresuhted ei olnudki reeglina nii halvad. Halvad peresuhted ei tähendanud aga ka seda, et inimestel oli lihtne või üldse võimalik oma perekonnast näiteks lahti öelda. Abielulahutuste vähene hulk demonstreerib nii lahutamise kombe vähest levikut, kuid ka vajadust kasvõi enam-vähem toimivate majanduslike üksuste terviklikkusele. Vajadus majandusliku toimetuleku järele piiras ja suunas talurahvast niisiis igal sammul. Sellest hoolimata leiti ressursse aga ka positiivsemateks otsusteks – kasulaste võtmise juhtumid ning nekrutist väljasostu juhtumid on head näited talurahva moraalsest ja empaatilisest poolest, mis muidu läbi vallakohtu materjalide eriti välja ei paista.

Kuid talurahva käitumine ja moraalne kurss ei olnud seotud ainult nende majandusliku olukorra ja praktiliste vajadustega. Vägivallategudega seotud materjalid kajastavad ka talurahva impulsiivsust. Sõimlemine ja tõuklemine paistab läbi kohtumaterjalide olevat

olnud tavaline ja levinud eneseväljenduse viis ning selline impulsiivne käitumine ei olnud otseselt viide sellele, et tõukaja näol oli tegemist vägivaldse inimesega. Impulsiivsus viis aga ka raskemate konfliktideni, mis nii mõnelgi korral lõppesid üsna tõsiste kehaliste vigastuste tekitamisega. Impulsiivsuse kõrval oli pahatihti tulitekitajaks ja vägivalda sigitajaks ka alkohol. Vägivallategusid pandi aga samuti toime üsna vähe ning veel eriti harva tuli ette väga jõhkraid juhtumeid, kus ohvrile tekitatud vigastused olid väga tõsised.

Eriti varguste ja vägivallategude raames jookseb läbi kohturaamatute ka naiste ühiskondliku positsiooniga seotud temaatika. Materjalidest selgub, et ka Eesti naistel ei olnud lihtne olla päris iseseisvad ja meestest sõltumatud – usaldusväärse mehe olemasolu naise elus oli kindlasti suur boonus. Trahivistatistika näitab, et kui naisel oli kohtu ette minnes kaasas ka meessoost saatja, oli karistus selle naise vastu süüteo toimepanijale suurem, kui juhtudel, kui naine kohtusse üksi läks. Ka usutakse tõenäolisemalt meeste tunnistusi, kui naiste omi. Tunnistajate puudumisel jätavad kohtumehed suurema tõenäosusega juhtumi kõrvale, kui kaebuse esitaja on naine. Lisaks näitab naiste teatavat alavääristamist ka asjaolu, et seksuaalteemade raames olid just naised need, keda nimetati „hooradeks“ või kellele liialt lõtvu elukombeid ette heideti – kohtumeeste hukkamõist meeste liialt vabameelsele käitumisele ei kajastu aga kuidagi.

Mis puutub veel seksuaalkäitumisse, siis annavad kohtumaterjalid alust arvata, et abieluvälised seksuaalsuhted, kogukonna vallaliste liikmete vahel, olid talurahva poolt üldiselt aktsepteeritud. Hukkamõist saabus aga siis, kui partnereid juhtus olema rohkem kui üks. See paistis olevat ka vallasemade hukkamõistmise põhjuseks – kui vallaslaps saadi ühe kindla partneriga tundub hinnang emale olevat leebem, ehkki suhtumine vallasemadesse jääb kohtumaterjalides üsna ebaselgeks. Levisid ka kuulujutud prostitutsioonist. Sellele, et Kodavere kihelkonnas ka reaalselt prostitutsiooniga tegeleti on vaid kaudseid vihjeid.

Kodavere Ranna, Pala ja Kokora vallakohtu protokollid võimaldasid teha pilguheite selles piirkonnas elavate inimeste elusse. Talurahva elu Kodaveres 19. sajandi keskel, ei pakkunud alati luksust tõsta tähtsaimaks prioriteediks elada oma elu oma sisemise moraalse kompassi järele. Prioriteetseim oli alati enese ja oma perekonna alalhoid ning seetõttu tuli aeg ajalt moraalsusest kõrvale kalduda. Samuti oli talurahvas sellise väheseid valikuid võimaldava elu tõttu tahumatum ning mõtlematum, kui tänapäeva mugavustes elavad inimesed. Kuigi kohturaamatusse jäädvustatud talupojad ei saa esindada kõikide tolle aja inimeste hoiakuid üks ühele, toovad protokollid käesoleva töö autori arvates siiski välja talurahva, kui terviku, tõekspidamiste põhijooned.

ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiiviallikad

Rahvusarhiivi Eesti Ajalooarhiiv (RA EAA)

F 1118 Kokora vallakohus

1.3: Koosolekute protokollid 1841-1866,

F 3089 Pala vallakohus

1.2: Protokolliraamat 1841-1866,

F 3112 Ranna vallakohus

1.2: Kogukonnakohtu protokolliraamat 1842-1867,

F 1865 Liivimaa kubermangu revisjonilehede kollektsioon

2.25/5: Kokora (Kockora) mõis: revisjonilehed 1834,

2.26/1: Pala (Palla) mõis: revisjonilehed 1834,

2.26/2: Ranna (Tellerhof) mõis: revisjonilehed 1834,

2.27/3: Kokora (Kockora) mõis: revisjonilehed 1850,

2.27/4: Pala (Palla) mõis: revisjonilehed ja ümberkirjutuslehed 1850-1856,

2.27/5: Ranna (Tellerhof) mõis: revisjonilehed ja ümberkirjutuslehed 1850-1857,

2.28/4: Kokora (Kockora) mõis: revisjonilehed ja ümberkirjutuslehed 1858-1914,

2.28/5: Pala (Palla) mõis: revisjonilehed 1858,

2.28/6: Ranna (Tellerhof) mõis: revisjonilehed 1858,

F 298 Liivimaa kubermanguvalitsuse ehitusosakond

2.71: Venemaa Euroopa osa (Eesti, Läti, Peterburi ja Pihkva oblasti) kaardid 1866-1896.

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKM EKLA)

F 199 Akadeemilise Ajaloo Seltsi (1920-1940) stipendaatide aruanded

43: Ajaooline traditsioon, kogutud 1929. aasta suvel, Kodavere kihelkonnast, Pala ja Ranna vallast. Miralda Ehrlich.

Kirjandus

- Eesti ajalugu V. Pärissorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Sulev Vahtre, Toomas Karjahärm, Tiit Rosenberg (toim.). Ilmamaa. Tartu, 2010.
- Eesti mõisad. Tiiu Oja (toim.). Olion. Tallinn, 1994.
- Eesti talurahva sotsiaalseid vaateid XIX sajandil. Ea Jansen, Juhan Kahk, Artur Vassar (toim.). Eesti NSV Teadust Akadeemia. Tallinn, 1977.
- Kahk, Juhan. Moraalipildikesi Eesti külast. – Looming. 6/1972. Perioodika. Lk 1006-1017.
- Kahk, Juhan. Murrangulised neljakümnendad. Eesti Raamat. Tallinn, 1978.
- Käär, Samuel. Kodavere-Alatskivi kihelkonna ajalugu. Karl Söödi trükikoda. Tartu, 1902.
- Laur, Mati; Lust, Kersti; Pirsko, Priit; Tarkiainen, Ülle. Talude päriseksostmine Pärnumaa andmestiku põhjal. Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv. Tartu, 2014.
- Lust, Kersti. Võitlus näljaga. 19. sajandi näljahädad Eesti külas. Rahvusarhiiv. Tartu, 2015.
- Moora, Aliise. Peispsimaa etnilisest ajaloost. Ajaloolis-etnograafiline uurimus eesti-vene suhetest. Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn, 1964.
- Tarand, Andres; Jaagus, Jaak; Kallis, Ain. Eesti kliima minevikus ja tänapäeval. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu, 2013.
- Tartumaa. Maateadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. Jaan Rumma, Johannes Gabriel Granö, Johannes Voldemar Veski (toim.). Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. Tartu, 1925.
- Traat, August. Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini. Eesti Raamat. Tallinn, 1980.
- Vana kannel XI. Kodavere regilaulud. Liina Saarlo, Edna Tuvi (koost.). Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus. Tartu, 2014.

MORALITY OF PEASANTRY IN 1841-1860 BASED ON THE RECORDS OF KODAVERE PARISH COMMUNAL COURTS

SUMMARY

The aim of the present bachelor's thesis is to determine the main features of moral beliefs of the peasantry of the Kodavere parish. What did the peasants consider immoral and how often did they indulge in these immoral acts? Is there a reason for the immoral behaviour in Kodavere? For the study, the author has researched the records of Kokora, Pala and Ranna communal courts dating from the period of 1841-1860. The focus is on the cases concerning thievery, violence and familial and sexual relations. The parish, on which the study focuses, was situated in Livonia, kreis Dorpat, on the banks of lake Peipus. It was one of the poorest parishes in Livonia, mainly because the farmsteads there were small and the soil low on fertility. So the inhabitants, consisting of estonian and russian peasants, had other ways of making their living aside from farming. Fishing, for example, was a common practice throughout Kodavere.

The research has led to a conclusion that the peasants of Kodavere didn't always have a choice whether or not to follow their inner moral compass. The first priority was always to fulfill the needs of their families and themselves, even if it meant committing a theft. Thieving, with the exception of stealing from the manor estate, was viewed as wrong by the peasantry and, when taking into consideration the populations of the three communities, wasn't as common as one might think. Moreover there weren't many serial thieves around. And the correlation between thefts and hunger years shows us that theft, when committed, in many cases, was an act of distress and necessity. This, however, wasn't always the case. Sometimes people just seized the opportunity that presented itself. Knowing that hard times must be coming, the peasants in Kodavere didn't hesitate to steal a wallet that was forgotten on a cart or a rouble stretching out from someone else's pocket in the bar. Also the peasants weren't too conscience stricken when they exploited someone else's resources, for example a borrowed horse. The honest confessing, that was a common practice among the thieves that were caught though, gives the peasantry credit.

The limitedness of choice presents itself also in the topic of familial relations. Although there aren't too many cases of family disputes over property, the few show us that family members weren't usually made an exception in the case of debt. Even a small sum of

money was a reason enough to go to court. But even in case of greater feuds, it seemed that the goal was to eliminate the debt in a way that wouldn't strain the relationship with other family members too much. All this shows us that the familial relations must've not been so bad. But even very bad relations didn't usually lead to a separation between the closest relatives. For example, even a very unhappy marriage, where one side had extramarital relations that the other party was aware of, didn't usually end up divorced. The reason for this on one hand was that the concept of divorce wasn't very common yet, but the other reason was that it was dangerous to break an already functioning economic compound. The practicality of the peasantry is well demonstrated also through the cases of stepsons. Sometimes a father would give his son to his brother or some friend as a stepson. This move was also most certainly motivated by the economic wellbeing of all the family members, including the son. The cases of stepsons also show us the charitable side of the peasantry, because of course the most usual scenario for taking stepsons and stepdaughters was when the children had lost their parents. In that case the community would help raise the children. The positive side is also revealed by the, although very few, instances of conscripts being bought free of their duty.

But not everything in the life of Kodavere's peasantry was dictated by the need for economic livelihood. Court cases concerning violence, demonstrate the impulsive nature of peasantry. Even in the cases of simple misunderstandings, people tended to react with either mental or physical violence. This kind of impulsive behaviour seems to have been common and this kind of reaction didn't necessarily mean that the person that started reviling or pushing the other person was violent by nature. Nevertheless, this impulsiveness, often accompanied by alcohol, still sometimes led to greater violence. Although, again, when keeping in mind the populations of the communities and putting the number of acts of violence committed in that time period into that context, the number doesn't seem that high. Very few are the cases where it seems that the act is so violent and ruthless that the person committing the act might be capable of also committing a murder.

The court cases also shed some light on the question of women's position in the society. It seems that it was very hard for a woman to be completely independent - having a trustworthy male at their side was definitely a bonus. When looking at the statistics, it seems that if a woman had a male companion with her at the court, then the penalty appointed to the guilty party was higher than when the woman was alone. Also, the testimonies given by men were more likely taken seriously. If there were no witnesses to confirm a complaint, women's complaints were more likely left aside than men's. And

what's more, in cases regarding sexual topics, like illegitimate children, women were the ones that were criticised. Even in the one case of sexual assault the protocol written by the court writer, didn't convey any feelings of disgust, shock, or disapproval.

Regarding the sexual behaviour, it seems that extramarital relations between the unmarried members of the community weren't frowned upon. Communities disapproval came when a person had more than one partner. Even in the cases on illegitimate children does the woman seem to be less judged if there is only one possible father. But the status of mothers of illegitimate children remains, in the light of the court protocols, unclear. Having multiple partners gave food for gossip of prostitution. But, whether or not such means of earning were really practised is also questionable.

LISA 1. KODAVERE KIHELKONNA KAART¹⁶⁰

¹⁶⁰ EAA.298.2.71. L 10 kaardi väljavõte.

Hans Polanise P. Jaan lastel illes kirjutada et temma
 Kalso Jäsa Maja mis Mikkel Peeko on ostnud 6 Rub. hob.
 eest on ostnud seda raha on temma ärra loomad Liiva peale
 4 Rub 30 Kop. ja peearatka on manustad Nr. 25 Kop.
 kübber ostetud 75 Kop. hob.
 Seda tunnistust annab peakoritomees Jaan Kall
 Jüri Preisalt

Kokkora wallast Märt Reinomägi ja Juhhan Peetso
 on kaebanud Hannamäe walla mehe Karel Mäso
 peale et ta nimetatud Karel Mäso, kes Kokkora koggo-
 konna al tenib, nende peale üksi wägga suur äbbijut
 tustnud, et nemomad on üks ainas ~~u~~ uarrastanud ja
 kallaste külla näoste ärramüürid koramise pärast,
 Selle peale on Allatziwri wallast tunnistamees
 Kaxob Rautsep (kes on tunnistanud, ja illes annud)
 ja ei alle se illesmal nimetatud Karel Mäso, wõinud
 õigusega wabbandada muud kui et temme näeste ja laste
 käest seda juttu on kuulnud.

Selle peale on koggo-kond mõistnud et Karel Mäso
 25 witta lögiga trahwitud, fanud.

Sel 28ma Novembr 1847.

Jaan Kall
 Jüri Preisalt
 Jaan Sorri

¹⁶¹ EAA.1118.1.3. L 27. Märt Reinomäe ja Juhhan Peetso kaebus sellest, et Karel Mäso on nende kohta laimujuttu levitanud.

Ranna Moijas. Sel' 19 maal Novembril 1854 J²⁸
 Aastal, alläveid koos:

Tea kohtu mees Juhhan Reinold ++
 Abbi Jofys Leps. +++
 Abbi Jaan Väinö. +++

Juhhan Reinold turmistab et turmaa 2 38 Mub
 (kõrs jada) kobra kinnostet hakkusest (tambla) hobas
 rahha laenuan, ^{9 maal Novembril} ~~minim~~ selle Jaan Väinö
 kinnostet wälja ostmist turmas, ja siis lubanend
 turmaa isja minonelt Otto Kittask ja weni
 Karel ja Niina Juhhan jada rahha annufaste
 kätte tagaw. Kinnostet aastast 1856 dal 1 jul
 septab. Ja kui peaks juhtuma et jada rahha
 ei jaa mitte lubatud aia et ära annufast
 siis on lubat sel Juhhan Reinoldil niist
 kobra et kellega kauppa jaa et ära minia ja
 nõnda omma rahha kätte jada, jada on
 minonend isje omma jada Ranna Moijas koga-
 konna kohtu ees lubanend kinnostet.
 Jaan Väinö on jast rahhast ära annonud 120 Mub 1856.
 sel 9 Novembril. Kõrs maksetud.

Tea kohtu mees Juhhan Reinold ++
 Abbi - - Jofys Leps. +++
 Abbi - - Jaan Väinö. +++

¹⁶² EAA.3112.1.2. L 28. Jakob Kittaski nekrutikohustusest välja ostmine.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Triinu Jaansen** (sünd. 29.12.1993),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Talurahva moraaliküsimusi aastatel 1841-1860 Kodavere kihelkonna vallakohtu materjalide põhjal“,

mille juhendaja on PhD Mati Laur,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace--is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 15.05.2017